

ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

**LETTERS
TO
FRIENDS**

9-10 (103-104). Р. IX. ВЕРЕСЕНЬ - ЖОВТЕНЬ 1961

diasporiana.org.ua

**ЛІСТИ до
ПРИЯТЕЛІВ**
LETTERS TO FRIENDS

1957—1958

Мистецькі обкладинки Зенона Голубця

1959—1960

З М І С Т:

Історія, природа і жива душа (передова)	1
Зиновій Лисько: Прощальна промова пам'яті М. О. Фоменка	3
Юрій Дивнич: Доробок і доля (Академік О. Білецький)	5
Іван Лисяк-Рудницький: Листи до старого приятеля	11
Остап Тарнавський: Поцейбічний міт Гемінґвея	18
Р. Срібний: Єдинонеділимські совєтські комплекси	25
Річниці великих письменників:	
М. III.: Тагор — Толстой	34
Тагор про інтелектуалізм і націоналізм	35
Ф. Мелешко: До 50-річчя смерті Л. Толстого	37
З світу науки:	
Інтелігенція: її роля в модерному світі і „резидентські” залишки в душі. (Й. Халадінський)	39
М. I.: Сучасна гігантомахія (В верстатах майбутнього. — Концепція ЗДА, ОН, Європа. — Безголів'я в ОН. „Ота- манія” в ЗДА)	44
Совєтські дотепи	53
З книжок і з преси („А все ж не маємо великого мистецтва”. — „Росія” — „Америка”. — „Революційна війна”)	56
Чому?	62

ІСТОРІЯ, ПРИРОДА І ЖИВА ДУША

Кількадесят механічних сателітів довкола Землі: вони кружляючи досліджують далекі простори і знімають світлини поверхні нашої планети; смертоносні ракети попадають у призначену ціль на сім тисяч миль; людина в ракетних камерах літає довкола Землі, підводні човни з атомовими бомбами, вистрелюваними з-під води; атомові розряди, що затроюють атмосферу... все це музика наших днів, прелюдія апокаліпси. Що віщує вона тобі, людино, могутній творче тих інструментів і не зовсім уже самовільний композиторе симфонії будучини? Говоримо то про рай на землі, що його брами мали б відчинитись тими новорозгорнутими силами, то говоримо про загин життя. Межові ситуації... ці модні слова для окреслення долі окремої людини добре надаються до визначення й долі сучасного людства взагалі.

А ти, українська людино, зовсім безсила в обличчі апокаліптичних іздців, що готовляться до розгуканого лету над Землею, стоїш на боці, занята тими самими щоденними речами, що й перед роками, занурена в ті самі спомини і задивлена в ті самі привиди.

Багато з нас ще пам'ятає осінні вечори України. Це пора падучого листя і пора падучих зір. Дороги й сади встелюються золотом лип і багором черешень, а зорі віщують, що буде. Коли спадає зоря, а ми вчасно задумаємо щось, поки вона погасне, це сповниться напевно. Оце може нині тихим вечором листочок української черешні спадає на голову когось із наших близьких, а вітер бере його на легкі крила і пробує передати його нам як поцілунок рідних. Може й тепер наші рідні, бачучи, як зоря спадаючи прорізує небосхил із східного краю до західного, посилають нею добрі бажання для нас: — хай усе замкнуте вільно розімкнеться, і щоб повернулись і зустрілися дорогі, дорогі...

Листя не долітає до нас і зорі гаснуть. Лиш кілька з них пробилось з України. Хтось оце привіз цеглину з руїн Печерської Лаври. Знову хтось привіз грудку землі з могили Лесі Українки, з могили Тараса Шевченка... Фрагмент історії і фрагмент рідної землі, двох цінностей, що відорвати нас від них стало головним задумом ворога. Для нього історія українського народу вже закінчена і припечатана. Тепер починається історія новоствореного в комуністичній реторті совєтського народу. І земля, дру-

жина українського господаря і батьківщина українського духа, має бути безобличною власністю всіх і нічиєю.

Фрагмент історії і грудка землі, посли України до нас. Побожно вмуровуємо їх у стій Пам'ятника-Святині, у монументи творців-оформителів нашого духа. А проповідники передають народові мову тих послів.

Цеглина мовить: — Я одна з тих, що ними, що на них будував гетьман Іван Мазепа свої пишні барокові будівлі, вияв духа і гордість України. Приглядаючись, як щораз вище зводяться вгору мури його задумів, він взяв мене в руку і тримаючи задумався. Може снілась йому його буйна молодість, може згадував пізніші щасливі роки, коли — як описує поет — він гетьманську одяг керею, осліплюючи світ, коли у кожному домі вклонялися йому, а сурем гомін за ним ішов услід... Доторк руки гетьмана на мені, і я чекаю нової ласки...

А грудка мовить: — Я частина землі кінськими копитами топтаної, ребрами козацькими скородженої, кров'ю засіваної, кріпацьким потом поливаної; землі, що сорок років тому звелась, щоб скинути кайдани, але покорена, страждаючи в неволі, чекаю визволення...

Тисячі народу вислухують тієї мови, а гомін і шум має заглушує найінтимніші слова дорогих пам'яток. Вони говорять-заклинають: — Ми тільки посли України, її символи, а не сама Україна. Україна це не історія-музей, і Україна це не земля-природа. Україна це передовсім живі українські душі. В них вмуровуйте нас: історію і природу, щоб ми не залишались тільки мертвими експонатами, але щоб були почином життя і продовженням. Це ж ви, українські люди, живі українські душі, — це ви та вільна Україна, що до неї ми пробились. І як вірний не знайде свого Бога, поки шукатиме його тільки в історичних книгах святого писання, або шукатиме тільки в далеких небесних висотах, а не відчусь в глибинах власної душі, так не знайде України той, хто шукатиме її тільки в історії, пам'ятках, у споминах і учених аргументах, або тільки над Дніпром чи Дністром, а не відчуватиме її голосу у своєму серці... В серця Ваші вмуровуйте нас, щоб ми стали підвалинами нових гордих святинь і палат вільного духа.

Втомлена проповідями душа відповідає: — Чи є якийсь глузд починати великі будівлі, коли тінь апокаліптичних їздців уже падає на наші дні?

Але, спитаймо себе, чи є тоді більший глузд у наших буденних зусиллях і журбах? Саме велике Невідоме кличе до того, щоб поруч молитви за хліб насущний не забувати про царство небесне духа й його земні святині культури.

8 жовтня 1961 року помер у Нью-Йорку

МИКОЛА ОЛЕКСІОВИЧ ФОМЕНКО

один із найвизначніших сучасних українських композиторів,
член Дирекції Українського Музичного Інституту.

Похоронений на Українському Кладовищі в Баунд-Брук
13 жовтня 1961.

Світ української культури став бідніший. Немає вже Миколи Фоменка.

Його Дружині, Вшан. Пані Ізабелі Орловській висловлюємо щире співчуття.

ПРОЩАЛЬНА ПРОМОВА

виголошена директором Українського Музичного Інституту,
д-ром Зиновієм Лиськом, після поминального по сл. п. Миколі
Фоменкові.

Мені припав надзвичайно важкий і болючий обов'язок попрощати у вічну дорогу від імені музичного світу, а зокрема від Українського Музичного Інституту, видатного композитора, педагога і піяніста Миколу Фоменка.

Прізвище Миколи Фоменка було досить відоме і тішилося симпатією навіть ширших кіл громадянства, а для вужчих кругів мистецького світу він був його невід'ємною частиною, близьким співробітником у різних ділянках, надійним товаришем праці на ниві української культури. Серед музиків - колег був люблений і шанований не тільки за свою згідливу, товариську, милу вдачу, але головню за своє високе професійне уміння і за невтомну працездатність.

Так, — як композитор Фоменко працював безупинно. Його творчих імпульсів не вбили ніякі злидні, які йому довелося пережити: ні перша світова війна, коли він, як солдат російської армії двічі був ранений на кавказькому фронті, ні тверді умови советського режиму, ні воєнні переживання 40-их років, ні злидні еміграції та скитальщини.

А тут в Америці, у спокійніших обставинах, він розвинув інтенсивну творчу діяльність, збагачуючи свій музичний дорібок раз-у-раз новими композиціями, обдаровуючи різні українські організації, академії і святкування новими вартісними творами хороними, інструментальними, симфонічними і сольоспівами. Я не знаю, чи в останніх роках була яканебудь поважніша концертна імпреза, що обійшлася б без прізвища Фоменка, як композитора, чи як виконавця.

Харків'янин Микола Фоменко народився 1894 року, професійну музичну освіту здобув у харківській Консерваторії по композиції і фортепіано. Належав до харківської групи композито-

рів, що вийшовши з однієї школи, мали свій специфічний стиль і напрям. Як самостійний уже мистець почав працю в кінці 1920-их років і це була перша доба його творчості, молодеча, що визначалася, як у справжнього мистця, відважними шуканнями. Він стояв тоді під переможним впливом панівного в той час стилю вишуканих гармонічних суголосів і ляпідарної, сливе експресіоністичної мови і йшов у цьому напрямі аж до 1930-их років.

Потім, згідно з розвитковими тенденціями світового музичного мистецтва, Фоменко також внутрішньо еволюціонував і стиль та засоби своєї творчості повернув „на право”, тобто упростив синтаксис своєї музичної мови і значно злагіднив її гармонічну сторінку.

Ця друга, дозріла доба Фоменкової творчості, в якій він вже знайшов свою мистецьку індивідуальність і яка тривала вже до кінця його життя, визначається надзвичайною чіткістю музичних думок, ясним пляном гармонічного розвитку і впертою послідовністю у проведенні задуму.

Але все таки, яким стилем Фоменко не komponував би, в його композиціях завжди відчувається щирість, тобто мистецька правда. Як у житті він був людиною лагідної, милої вдачі, так і в своїх композиціях є завжди переконаним ліриком. Навіть його героїчні теми наскрізь просякнуті ліризмом, бо це той панівний елемент, що стихійно проривається в його творчості в кожній ситуації. Найкраще відчуває себе Фоменко в жанрах інструментальних, особливо симфонічних.

У спадщині залишив нам три „Сюїти” для симфонічної оркестри, симфонічну поему „1905 рік”, фортепіановий Концерт, незакінчену оперу „Ганна”, багато сольоспівів і обрібок народних пісень. Як педагог він особливу увагу присвячував дитячому репертуарові, залишив чимало творів шкільно-педагогічного характеру і навіть цілу дитячу оперку „Іван Телесик”. Все це твори високої якості.

Яка шкода, що Фоменка нема уже в живих! Яка шкода, що нема вже цієї шляхетної, милої людини, яка не мала для нікого терпкого слова і яка не мала ворогів. Але ще більша шкода, що нема вже композитора Фоменка! Скільки перлин він міг би ще був створити при його таланті і працьовитості!

Але і так, Фоменко ще за життя увійшов в історію української музики, а майбутні дослідники визначать тільки докладніше місце, яке він займе в гієрархії музичних творців і діячів.

Ім'я всякого мистця це не тільки його приватне ім'я, а це назва своєрідного стилю, певного творчого феномену, — це символ неповторного мистецького ідеалу. Отаким символом є і буде в історії музики назва „Фоменко”. І вона буде невміруща!

Вже сьогодні, при тлінних останках нашого друга Миколи, ми маємо право висловлюватись: Фоменко є українським національним музикою, Фоменко є симфоністом, Фоменко є ліриком,

ДОРОБОК І ДОЛЯ

На свіжу могилу академіка Олександра Білецького
(2 листопада 1884 — серпень 1961)

Київські газети за 4 серпня 1961 помістили на останніх сторінках скупий некролог „Олександр Іванович Білецький”, не подавши навіть дати, місця і безпосередніх причин смерті академіка. Крім того, в день похорону була ще вміщена в „Літературній газеті” коротесенька нотатка Арсена Іщука під заголовком „Людяна людина”. Її зміст контрастує з тим місцем, на яке примістила цю нотатку редакція — в останньому куточку останньої сторінки внизу, коло адреси друкарні.

В нотатці написано:

„Це ім'я відоме мільйонам сучасників. З цим ім'ям зв'язано дуже багато питань нашого радянського літературознавства. П'ятдесят поколінь випускників цілого ряду наших вітчизняних університетів пам'ятають Олександра Івановича Білецького, як найкращого свого учителя. Кілька сот докторів і кандидатів філологічних наук написали під його керівництвом свої дисертації.

Академік АН СРСР, академік АН УРСР, автор багатьох сотень наукових досліджень в галузі української, російської і зарубіжних літератур, Олександр Іванович владно увійшов в душі і серця, став володарем дум радянських читачів, учителів, студентів, аспірантів, письменників і наукових працівників в галузі літературознавства.

Ах, яка це була людина!

Всі, хто зустрічався з ним у житті, всі, кому щастило з ним мати живу розмову, сьогодні, в день його похорону, схиляють в глибокій скорботі голови над недоречною труною, але з гордим почуттям промовляють: „Не забудеться ця людина й наступним поколінням читачів і шанувальників літератури”.

Щиро сказано. А все ж мучать питання: чому академік Білецький, не зважаючи на його циклопічну працю, не закінчив

Фоменко не вмер, Фоменко є! І своїми творами він завжди буде жити в серцях свого народу!

А ми, українські музики, прощаючи востаннє нашого друга, виявляємо одночасно глибоке співчуття його дружині, постійній співчасниці мистецьких досягнень покійного композитора і висловлюємо безмежний жаль, що передчасно відійшов від нас вірний товариш, що передчасно відійшов невтомний співпрацівник на музичній ниві, якого втрату навряд чи можна буде кимось заступити і запевняємо, що віддано дбатимемо про те, щоб його твори вічно оживали, щоб вічно зворушували серця старших і молодших поколінь, щоб Фоменко ні тут на еміграції, ні, головню, в Україні — ніколи не вмер!

ні одного свого монументального наукового починання і проєкту? Чому в результаті його самовідданої педагогічної праці не остався після нього ні один повноцінний спадкоємець ні в літературознавстві, ні на професорських катедрах літератури, ні в критиці? І в чому полягає все таки непроминальний вклад академіка Білецького в нашу культуру?

Мені довелося належати до тих учнів Білецького, що їх він „випустив” з Харківського університету 1930 року, а також з аспірантури Інституту Літератури ім. Шевченка при УАН (1932), та захистити під його керівництвом дисертацію на тему „Український епос” (єдиний примірник її загубився під час його арешту і заслання). Це зобов'язує мене висловити кілька думок спогадів про покійного вчителя.

Олександр Білецький був другим після Миколи Зерова літературознавцем європейської мірки, що працював для виходу нашої літератури із застінку російської провінції в літературу світову. Як Київський університет і неокласики для Зерова, так Харківський університет і письменники з Вапліте для Білецького — були середовищем і базою праці. Обидва поєднували невичерпність ерудиції з блискучою формою викладу. Обидва прикладали до творів українських письменників строгі і вимогливі мірки літератури світової, зразки і досвід якої вони несли в українську літературу. Вони наче являли собою академічно-наукову базу і запоруку літературного відродження 20-х років. Білецький — один із перших літературознавчих авторитетів, що відзначив вихід Тичини на вершини світової поезії. З другого боку, підбадьорюючи тодішніх молодих прозаїків, Білецький відзначав відсталість української прози. 1926 року Білецький алярмував, що українські письменники не усвідомлюють рішучої різниці між поезією і прозою, і це „перешкоджає авторам утворити справжню прозу — особливий тип мистецького мислення, в нашій літературі ще не віддиференційований як слід від поезії віршованої”.

Зі смертю академіка Білецького (Зеров був знищений раніше) Україна тепер не має літературознавця міжнародної мірки. Помер останній з могикан літературознавства Розстріляного Відродження. Хоч Білецький жив довше Зерова, він теж не залишив повноцінної зміни, дарма, що з-під його руки вийшло „50 поколінь випускників” і „кількасот докторів і кандидатів філологічних наук”. Не вина академіка, що вража рука скосила засіваний ним лан в стані „молочної зрілості”. Старші його учні усунені з літератури фізично, молодші ж навіть не могли і не можуть тієї справжньої науки як слід покуштувати. Фактично сьогодні нема літературознавства в Україні. Смерть академіка Білецького болюче нагадала нам, як страшно і як надовго підтято ріст української культури.

Пригадую кабінет історії і літератури — невелика зала затишно обставлена шафами з книжками, відгороджена від міського шуму сусіднім собором (у ньому Білецький ще за радян-

ської влади був церковним старостою). Коли припадала лекція Білецького — всі місця для студентів були заповнені. Година Білецького пролітала як сон. Пригадую одну з його лекцій про античну літературу. Досконале знання і блискуча форма викладу переносили нас в стару Елладу. Після лекції я набрався відваги запитати професора: „Чи можете сказати, як багато часу Ви затратили на підготовку цієї лекції?” Професор посміхнувся: „Від сьомої години вечора до третьої ночі”. Сліди недоспаної ночі на його обличчі потверджували його слова.

На жаль лекції Білецького ніхто не стенографував. Але та-кож і на його щастя. Він бо часто давав з минулого такі разючі аналогії чи контрасти до сучасности, які немислимі були в радянському друкові. Наприклад, потворний жанр „улыбательной сатиры” в російській літературі часів Катерини II був ним обрисований так, що можна було подумати, що професор говорить про радянську сатиру доби Сталіна. А це ж уже був 1929-ий рік — рік „великого перелому”.

Але Білецький не був із тих, що без забрала йшли назустріч напасті. Коли погром України увійшов у рішучу стадію, професор прийшов одного разу на лекцію з червоною стрічкою в петельці свого бездоганного костюму і з пуком цитат Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна. Під кричущо-афірмативним щитом лояльності все ж далі жила властива йому (за виразом проф. Миколи Гудзія) „жадібна допитливість до всього, що зв'язане з долею світової мистецької творчости”, і він, як тільки міг, пробував далі передавати цю свою властивість нам. Це не було легко — можна було згубити і себе і учнів.

Зустрівши мене якось у трамваї в одягу робітника-чорнороба, академік Білецький запитав, що зо мною. Я оповів, що після закінчення аспірантури я був арештований, що література для мене назавше втрачений фах; що подібна, ба й гірша доля впала і на деяких інших його учнів. Дехто вже розстріляний. „Боже мій, — сказав голосно на весь трамвай Олександр Іванович, — що вони роблять з нашою ліпшою молоддю!” Це була моя остання зустріч з учителем. Скоро я опинився в сибірській тундрі в концтаборі.

Зрозуміло, що з остаточним встановленням тероризму, як соціально-політичної системи, Білецький мусів дедалі більше цитувати отців комунізму й більшовизму, дедалі менше давати студентам те, що хотів їм дати. Уявляю, як боліло серце академіка, коли він в погромленій Україні читав свої лекції студентам, бачив їхні допитливі очі і говорив на тему: „Значення праці Н. В. Сталіна Марксизм і питання мовознавства для радянського літературознавства” (1951). Є в радянській долі такого иченого і педагога з Божої милости щось од трагедії Ніобеї. Але з однією різницею: він засуджений бути не тільки свідком, а й співучасником калічення своїх дітей. Це саме калічення бачимо і в двотомній історії української літератури (Київ, 1955), де є

все, крім літератури. Що для академіка Білецького це була найважча персональна драма — не маю сумніву.

Академік Білецький являє собою приклад асиміляційної сили українського відродження наших часів. По крові він був лише наполовину українець (здається по лінії батька). Освітою і культурою — він зформувався замолоду, як російський учений, що вже зробив вклад в російське літературознавство, зокрема в дослідження російського романтизму. Український ренесанс двадцятих років заповнив ученого. Це враження пробудженої нації і зливи оригінальних яскравих талантів залишилось у Білецького на все життя. За рік перед смертю писав академік про велетенський потяг — можна сказати рух — кращої української молоді до освіти, культури: „До науки потяглись люди енергійні, чисті серцем, жадібні розумом, нахненні високою ідеєю... Я вважав, що не маю права лишитись в ролі стороннього спостерігача і мірою сил допомагав усім, хто приходили до мене за порадою”. (Передмова до двотомного збірника праць О. І. Білецького „Від давнини до сучасності”, Київ, 1960, ст. 17-18).

До української літератури Білецький не підходив, як до явища провінційного. В унісон з ваплітянами, що вживали заходів для перекладу кращих зразків української літератури на західно-європейські мови і прагнули контактів з світовою літературою, Білецький цілий історичний український літературний процес розглядав на тлі процесу світового:

„За давнім переконанням автора, — писав Білецький у цитованій передмові, — історію української літератури не можна розглядати іманентно або обмежуватись тільки встановленням зв'язків з російською та іншими слов'янськими літературами. Справжнє уявлення про українську літературу можна одержати, лише розглядаючи її в міжнародньому масштабі, залучаючи для порівняння широкий літературний матеріал, на фоні якого стане зрозумілою її національна специфіка”.

Загальний образ наукового доробку Білецького досить добре обрисовував академік Микола Гудзій у вступній статті до згаданого двотомника праць покійного. Але з цензурних причин Гудзій мусів затушувати вклад Білецького, як дослідника, критика і педагога літератури вітаїзму 20-х років. Зрозуміло, що й згаданий двотомник здебільша не включає того, що написав академік Білецький в 20-х роках про белетристів і поетів Розстріляного Відродження. Навіть у бібліографії праць Білецького (наприкінці двотомника) не занотовано його праць про „Сині етюди” Хвильового, про перші книжки Тичини, оповідання Аркадія Любченка, драми Івана Дніпровського, поезію Дмитра Загула, тощо. Не увійшли до двотомника праць Білецького такі його речі, як „Нова українська лірика” та синтетичний огляд „Двадцять років нової української лірики”, що ними академік по свіжих слідах (1924) стверджував факт українського літературного ренесансу.

Подібно до Тичини, що фізично пережив свою гвалтовну смерть, академік Білецький мусів переробляти деякі свої раніші праці, щоб вони могли потрапити до його передсмертного двотомника. Таке сталося, зокрема із „Трагедією правди” — його працею про „Касандру” Лесі Українки: не тільки зміст статті, а й заголовок її переіначено. Трагедія правди відкрилась новою явою. Між іншим з дореволюційних письменників Білецький чи не найбільше любив Лесю Українку. Він писав, що для Лесі Українки ще мало в нас тих „читачів, що навчилися любити і розуміти” мистецтво.

Як відомо 20-ті роки були характерні двома одночасними відрухами: зв'язок із Заходом і з культурними багатствами древнього Сходу. Білецький помагав в обох напрямках. З одного боку, давав такі праці, як „Літературні течії в Європі в першій чверті XX віку” („Червоний Шлях”, 1925, ч. 11-12), „Сучасне красне письменство Заходу” (Харків, 1925); дав для української молоді гарні хрестоматії з античної і західньо-європейських літератур, тощо. А з другого боку, він писав такі праці як „Література давньої Індії” (1932), що мала бути видрукована в підготовлюваній ним антології давньої індійської літератури, переклади до якої зробив був професор Харківського університету П. Г. Ріхтер. Але це був уже час розгрома ренесансу з його культурною експансією на Захід і Схід, і ні праця Білецького, ні переклади знавця санскриту Ріхтера ніколи не побачили світу.

Як сталося, що академік Білецький пережив „вартоломієву ніч” України? Помогли тут три обставини: 1) першу половину свого життя він був російським вченим; 2) зразу ж офіційно пішов він на формальну капітуляцію; 3) був він потрібний, поруч із Тичиною, Рильським, Бажаном, для виставової вітрини політики Москви супроти України. Після погрому Білецький міг переїхати до Москви і блискуче завершити свою кар'єру академіка. Так зробив киянин Микола Гудзій, українець з діда-прадіда, українського виховання і культури. Він ще заздалегідь переїхав до Москви і зробив собі там міжнародне ім'я своїми курсами давньої руської літератури. Гудзій відірвав від України старокиївську нашу літературу і причепив її до московської літератури 16-18 століть. Його „Історія древней русской литературы” була перекладена на англійську мову і 1949 р. видана в Нью-Йорку з великим компліментом для Гудзія, як блискучого „російського вченого”.

Академік Білецький відкинув для себе такий шлях. Оставшись в Україні і рясно відкупляючись поклонами Сталінові і „старшому братові”, він скільки змоги було рятував розгромлену українську культуру. Саме в той час, як Гудзій згідно з директивою Москви виривав серце України — древній Київ, Білецький зробив усе можливе в неможливих умовах 30-50-х років, щоб те серце було на своєму місці. Ще перед війною він разом із своїм учнем, покійним Миколою Отглобленим (що став

після війни відомим на еміграції, як Микола Глобенко, — співредактор „Енциклопедії Українознавства”) підготував велику хрестоматію стародавньої української літератури, до якої увійшли малодоступні твори, ~~ба~~ навіть ще ніколи надруковані матеріали і яка також у коментарях упорядчика давала образ єдиного українського літературного процесу від IX до XVIII століття. Оглоблин-Глобенко оповідав мені, як провалився задум Білецького видрукувати тоді ту книжку. Все ж після війни, користаючись короткими послабленнями урядового тиску, Білецький видав ту хрестоматію аж двома виданнями (1949 і 1952). Це прекрасне видання є тепер в Україні головним джерелом ознайомлення студентів з літературою старого Києва і часів козаччини, як літературою українською.

Скориставшись післясталінською відлигою, Білецький поглибив цю боротьбу за стародавню українську літературу, зокрема дав для студентів у редактованому ним п'ятитомнику „Матеріалів для вивчення історії української літератури” том „Давня українська література. Доба феудалізму” (1959, 651 ст.). Головно в співпраці з Максимом Рильським Білецький в часи відлиги спричинився до виходу нових перекладів західно-європейських клясиків („Пекло” Данте, „Фавст” Гете, твори Вальтер Скота, французьких клясицистів тощо). Його участь у боротьбі за бодай частинну легалізацію творчості знищених письменників видно хоча б із опублікованого 1959 року і пізніше критикованого тому Миколи Вороного „Вибрані поезії”, до якого Білецький дав свою велику вступну розвідку.

Кілька років тому академік Білецький, скориставшись з короткої відлиги, намалював перед київською нарадою літературознавців і критиків алярмуючу картину повного упадку літературознавства і критики в Радянській Україні після погрому 30-х років. Він назвав цілі ділянки цілковито зарослі бур'яном, вказавши зокрема, що навіть болгари більше вивчають нашу старокіївську літературу, ніж українці. Він говорив про непростимо низький рівень докторських і кандидатських дисертацій, про загальний упадок літературних дослідів і критики. Він нагадав Москві, що на еміграції робиться в деяких ділянках більше, ніж дома і поінформував про те учасників наради. Цей його виступ ніколи не був надрукований повністю.

Оставшись до смерті працювати на українській ниві, академік Білецький був засуджений на те, що ні одна із його більших монументальних праць не була довершена чи видана повністю. В першу чергу впали жертвою його праці з методології і теорії літератури, в яких він ішов власним шляхом. Не опублікована повністю його монументальна праця про Сімеона Полоцького, літературну спадщину якого він особисто розшукав по архівах. Цілковито знівечено його задум синтетичного огляду історії української літератури, як єдиного тисячолітнього процесу. Ціле загибле царство...

Згадуючи його найкращі змарновані роки — часи „вартоло-

ЛИСТИ ДО СТАРОГО ПРИЯТЕЛЯ

10 жовтня 1959

В котрому місці наново*) підняти нашу дискусію? Бачу в Вашому думанні два основні комплекси: „соціалізму” та „реальної політики”. Я зобов’язаний Вам за щирість, з якою Ви поділилися зо мною своїми думками. За щирість хочу Вам заплатити щирістю. Не погнівайтесь, Дорогий Приятелю, хоч Ви раз-у-раз говорите про потребу політичного реалізму, Ви перебуваєте в полоні ряду зовсім нереальних ілюзій.

Чи відповідає правді, що „соціалістична ідеологія є гальмою для російського імперіялізму та одинокою плятформою, на якій неросійські національності можуть відстоювати свої інтереси”? Чейже так думали вже в 1920-их рр. наші тодішні „націонал-комуністи”, а також ті елементи з табору УНР, що прийняли т. зв. „радянську плятформу”. Ці люди хотіли вірити, що Радянська Україна може бути рівнорядним союзником і партнером Советської Росії. І що виявилось? Чи „ідеологія інтернаціонального соціалізму” охоронила наш край перед найбільшою масacroю від часу Батия? Чи соціалістичний інтернаціоналізм охоронив перед знищенням тих, що самі були чесними визнавцями цієї доктрини, але що при цьому залишилися на свій лад українськими патріотами? В одному з Ваших попередніх листів Ви кажете, що Москва саме тепер „забірається” до народів автономних республік у складі РСФСР. Який же, дозвольте Вас запитати, знаходять захист у соціалістичному інтернаціоналізмі різні Москвою на загибель призначені башкири, чуваші, дагестанці й якути? В Вашому останньому листі Ви слушно пи-

*) Від редакції. В попередньому числі нашого журналу були поміщені два перші „Листи до старого приятеля”. Автор їх, д-р І. Лисяк-Рудницький, у вступній замітці коротко зреферував погляди, що їх дискусію і критику переводить. Для кращого розуміння продовження тієї дискусії в цьому числі радимо Читачеві пригадати собі той короткий вступ на ст. 18-19 попереднього, 101-102, числа нашого журналу.

місвої ночі” України, культу Сталіна, диктатури соцреалізму, як і його власні слова про загублену молодь, яку він увесь час одчайдушно пробував рятувати, хочеться прикласти до нього в перефразі його власні слова: справді, що вони зробили з нашими кращими вченими! Як знищили і змарнували їх! І хочеться схилити голову в найглибшій пошані до вчителя, який і в найгірші часи і при найменших можливостях рятував як міг нашу культуру і молодь.

Юрій Дивнич

ште, що „комуністична влада не обмежена законом: партія стоїть понад законом”. Але сторінку даліше Ви констатуєте, що „треба радіти, що основи міжнародного соціалізму були покладені німцями, а не росіянами”; це, мовляв, забезпечує понаднаціональний характер системи. Яке простодушне ствердження! Чейже партія стоїть не тільки над законом, але, в певному значенні, теж над ідеологією. Бо ідеологічна правдивість в комуністичному світі визначається в останній інстанції не цитатами з „клясиків марксизму-ленізму”, але офіційними інтерпретаціями, що їх партійна верхівка кожнораз дає цим священним текстам. А ці інтерпретації, очевидно, йдуть по лінії великодержавних, імперіялістичних інтересів Москви. Сорокрічний досвід більшовицького режиму недвозначно доказує, що якщо червона Москва інколи робила в певних відношеннях уступки підкореним неросійським націям, — чи в добі громадянської війни, чи НЕП’у, чи після смерті Сталіна, — то ці концесії були вимушені на ній реальними силовими факторами (внутрішнього, або міжнародного характеру), а ніяк не магичною силою цитат з Маркса-Леніна.

На цьому місці мала дигресія. На мою думку, якщо взагалі існує ідеологія, що могла б принести покращання долі нашому народові під советським пануванням, то це не інтернаціональний соціалізм, але політичний лібералізм. Досвід учить, що власне ті роки, коли будівництво соціалізму робило найбільші поступи в СРСР, — колективізація, п’ятирічки, — Україна зазнавала найбільших ударів. Знов же ті періоди, коли в Радянському Союзі пахло хоч слабеньким лібералізмом, — НЕП, після-сталінська „відлига”, — кращало положення України. Мали рацію наші старі публіцисти 19 ст., які майбутність української справи в царській Росії зв’язували з запровадженням конституційного устрою в державі. При чому суть діла зовсім не полягала в тому, щоб покласти довір’я на добру волю російських лібералів; але обмеження урядової самоволі та забезпечення мінімальних індивідуальних вольностей було б створило передумовини для розгорнення української громадської самодіяльності бодай у такій мірі, як вона існувала в конституційній Австрії. Отож і сьогодні, коли б ми взагалі хотіли шукати основ для „реальної політики” в Вашому сенсі цього слова, себто такої, що зв’язувала б свої перспективи з еволюцією радянської системи, — то вихідною точкою тут повинна бути дискусія над питанням про шанси „лібералізації” советської системи. Мій особистий погляд на цю справу скептичний. Традиції російської державности, і в її старомосковському й в петербурзькому періодах, наскрізь деспотичні. Ліберальна, — чи, щоб бути точнішим, конституційна, — течія слабо заступлена в історії російської політичної думки. Індивідуальні росіяни, головню з-поміж інтелектуалістів, напевно прагнуть більше свободи; але загаль російської громадськости мабуть інстинктивно відчуває, що існування їхньої імперії неспівмісне із свободним політичним

устроєм та що ліберальні експерименти погрожують, — як це показав приклад Угорщини, — цілості імперії. Всетаки українським силам, що їм доводиться працювати в рамках советського апарату, є сенс бльокуватися з тими російськими елементами, що заступають, якщо не автентичний лібералізм, то принаймні тенденцію до відносного „пом'якшення", режиму. Як довго не наступили структурні зміни, такі ліберальні подуви по суті нічого не міняють; але навіть часове послаблення терору дає нашому народові змогу передихнути — і це теж уже має позитивну вартість.

Але ступімо крок дальше й запитаймо себе, які реальні перспективи розкриває перед українською політикою пропонована Вами концепція. Не говорю про земляків вдома; вони не мають свободи вибору й їм не залишається нічого іншого, як, кажучи словами німецької приповідки, „робити добру міну до недоброї гри". Але тепер мова йде про еміграцію. Уявім собі на хвилину, що якась поважна частина еміграції дійсно прийняла б Вашу концепцію: відстоювання життєвих прав нашого народу з позицій теперішньої системи. Чи такою переорієнтацією ми справді принесли б якусь реальну допомогу нашим рідним братам і сестрам на Україні суцим? Але ж бо думати, що більшовицька влада ціною принципових уступок з нашого боку могла б визнати за нами права щось на подобу „легальної опозиції" — явний абсурд. В тоталітарній системі нема й не може бути місця на легальну опозицію. Ми могли б стати акцептабельними для комуністичного режиму тільки ціною нашої повної й беззастережної капітуляції. Оскільки ми живемо в „буржуазному Заході", нам, можливо, що залишили б тимчасово деяку свободу в питаннях таких, як літературний смак, тощо; комунізуючим українським поетам на еміграції ще дозволяли б писати модерністичні вірші, що для них нема місця на Україні, від живописців не вимагали б обов'язково, щоб вони малювали у стилі „соціалістичного реалізму". Але на цьому й кінець. Бо якщо йдеться про оцінку політичних явищ, або навіть про питання історичної інтерпретації (напр. про підхід до різних постатей нашого минулого, як Мазепа, Петлюра, Грушевський, тощо), від нас вимагали б абсолютного конформізму. Коли б ми на такий конформізм не хотіли погодитися, то саме прийняття нами світоглядних засад „міжнародного соціалізму" нам нічим не придалось би: ми ще все залишились би в очах режиму „ворогами народу" та „націоналістичними виродками".

Те, що я кажу, це не тільки теоретичні міркування, бо воно скріплене теж досвідом. Погляньте на наших т. зв. „прогресистів" у США та Канаді. Чим вони прислужилися для покращання долі українського народу на батьківщині? Коли б „прогресисти" були людьми комуністичних ідеологічних та соціально-політичних переконань, але при цьому українськими патріотами (як ними були, на свій спосіб, Шумський, Скрипник і інші наші радянські діячі 1920-их рр.), то вони вимагали б для Укра-

їнської РСР статусу рівного з тим, що його мають сьогодні Польща, Чехословаччина та інші „соціалістичні” країни. Чим українці нижчі, гірші від поляків, чехів, румунів, болгарів, чи інших альбанців і монголів? „Прогресисти” мусіли б протестувати проти безшабашного господарювання „старшого брата” в українській хаті, проти постійного рисуфікаційного натиску. Але тоді вони, очевидно, негайно попали б в категорію „буржуазних націоналістів”. Вони цього не роблять, — і цим заслуговують собі на похвали в радянській пресі. І чи не власне таку непочесну роль апологетів і вислужників тиранії Ви пропонуєте цілій нашій еміграції?*)

Не гнівайтесь, Дорогий Приятелю, але я бачу в Вашій поставі виразні залишки Вашої націоналістичної вихови. Націоналісти колись зацеплювали серед своїх послідовників переконання, що коли цього вимагає „добро справи”, треба заради цього відректися об’єктивної правди. Признаюся, що мене ця націоналістична тенденція до інтелектуальної „нечесности з собою”, до того, що в богословській термінології називається *sacrificium intellectus* (принесення в жертву власного розуму), завжди глибоко обурювала. Вважаю теж, що на довшу мету ця софістична постава жорстоко пімстилася на націоналістичному русі, а посередньо на нас всіх.

Я ще міг би розуміти, коли б Ви проповідували „валленродизм”, свідоме дводушництво, у відношенні до ворога, супроти якого ми сьогодні фізично безсилі. Але ж бо Ви хочете, щоб ми добровільно відмовилися від останньої зброї, що її переможець не може відібрати переможеному, якщо останній сам її не здасть:

*) Тут можна додати ще один важливий аргумент. При двоподілі, що існує в сучасному світі, українська політика мусить „грати на двох фортепіянах”. Провідні громадські й культурні кола УРСР захищають, наскільки вони на це спроможні, українські інтереси в комуністичному блоку. У західньому таборі аналогічне завдання спадає на українську еміграцію. Коли б ми прийняли радянськільську плятформу, то це була б помилка зовсім подібна до тієї, що її напередодні 2-ої світової війни допустилися деякі українські чинники в США, які, — задля зле зрозумілого почуття „солідарности з Краєм”, що його вони утотожнювали з націоналістичним рухом, — не скривали своїх симпатій до „держав Осі”; у висліді вони тільки причинилися до компромітації українства на американському терені. На те, щоб намагатися зацікавлювати західний світ українською справою, українська еміграційна спільнота мусить поділяти ідейні позиції Заходу, — звичайно, зберігаючи за собою право критичного ставлення до окремих посуень західних потуг. Прояви актуалізації українського питання на Заході корисні для наших земляків на батьківщині тим, що це дає їм змогу добиватися дальших уступок від комуністичної влади. Ідеальною, з точки погляду українських національних інтересів, була б така ситуація, коли б в українській справі зачалася „ліцитація” між Москвою й Вашингтоном.

від зброї критичної думки. Ви погоджуєтеся з тим, щоб авторитет якогось кремлівського Ваньки чи Микитки був для нас міродайний у теоретичних питаннях філософії, соціології, економіки, інтерпретації нашої власної й світової історії і т. д. Ви ж бо пропонуєте сприйняття „ідеології інтернаціонального соціалізму” не тому, що Ви думаєте, що вона об’єктивно правдива, — чи це питання Вас взагалі цікавить? — але тому, що Ви бачите, що советська влада сильна й тому ми, мовляв, повинні шукати за площиною порозуміння з нею. Ви кажете: „Розшифровуючи СРСР як російський імперіалізм, ми розвалюємо можливість збудувати позитивну плятформу для української політики, бо ж не можемо приймати російський імперіалізм як позитивну плятформу”. Дозвольте мені переложити цю формулу на іншу, що каже це саме простішими словами: „Зашифровуючи російський імперіалізм, як суть СРСР, ми будуємо позитивну плятформу для нашої співпраці з російським імперіалізмом”. Чи це є те, чого Ви хочете?

На закінчення ще таке: Я можу подекуди мати зрозуміння для „російської орієнтації” української політики. Прихильниками „перелясовської концепції” були в різних часах видатні українські патріоти. Але те, з чим я ніколи не можу погодитись, це плекання самообману в ім’я уявних вимог „реальної політики”.

4.

9 січня 1960

Ви характеризуєте мене, як людину, що завжди „була завзятим противником націоналістичного, чи іншого, обскурантизму”. Дякую за комплімент. Так, я горджуся тим, що я один з небагатьох людей мого покоління, що ніколи не був націоналістом. Але власне тому не можу сприйняти марксизму-ленінізму, що в ньому бачу теж мракобісся, тільки іншого кольору. Ви ж не можете не знати, що модерна наукова критика розбила на тріски марксистські догми. Чейже недавно навіть німецька соціал-демократія викинула за борт цей заяложений, старосвітський багаж. А Ви хотіли б, щоб ми добровільно убрали на себе це убоге духове лахміття!*)

*) Можливо, що цей різкий засуд марксизму-ленінізму занадто односторонній, бо не бере до уваги, що його значення, як політичної доктрини, до деякої міри незалежне від питання про його об’єктивну наукову та філософську стійкість. Напр. російська провідна верства має явний політичний інтерес у тому, щоб захищати ідеологію, що під її прапором Москва досягла небувалих успіхів у сфері імперської експансії та будівництва. Знов же зовсім інакші мотиви можуть марксизм робити привабливим серед деяких „недорозвинених” народів: надії прискіпати темпо переходу від старосвітського патріархального

На політичні справи не можу дивитися виключно з національної перспективи. Іншими словами: хоч українська визвольна справа стоїть для мене на першому пляні, але вона не стоїть ізольовано, вона коріниться у ґрунті універсальних гуманістичних та свободолюбних ідей. Тому я не міг би помиритися з Україною тоталітарною (всеодно, чи націоналістичною, чи комуністичною толку), навіть коли б вона була самостійною державою.**). Однак я не бачу ніякого засадничого протиріччя між українськими національними та універсальними свободолюбними ідеалами. В тих епохах, коли Україна була сама собою, вона завжди являлася носієм європейських принципів свободи і правопорядку, — у княжій, козацькій і модерній добі. Україна, що відірвана від цих своїх духових коренів, на ділі ніщо інше, як адміністративна одиниця внутрі російсько-більшовицької імперії. Я ціную ті елементи самобутності, що їх ще зберігає Українська РСР: від фіктивної, юридичної „суверенності” зачинаючи й на дуже куцій реальній адміністративній і культурній автономії кінчаючи. Але я ціную їх не самі по собі, лиш як ознаки сили нашої нації, що серед найтяжчих обставин спромагається виривати від ворога концесії, та як запоруку майбутнього остаточного визволення. Я вважаю, що теперішній режим був накинений нашої нації з-зовні ворожим насильством та що цей стан проминучий, — навіть коли б обставини петрифікували його ще на других сорок років. Ви ж, здається, думаєте, що сучасна система в Україні закономірна і тривала. Признаюся, мені психологічно трудно зрозуміти, як хтось може себе ідентифікувати з українством, коли б воно дійсно не було нічим іншим, як тією мізерною провінційною різновидністю „всесоюзного” московсько-більшовицького стандарту, що її сьогодні бачимо в УРСР. Чи не простіше тоді скинути вишивані сорочки та інші бутафо-

до модерного індустріального суспільства; традиційні нахили до деспотичних метод політичного керівництва та недостача передумов для установлення конституційної свободи; бажання груп місцевої інтелігенції та півінтелігенції збагнути всі премудрості західньої цивілізації у „скороченому курсі”, який мав би вигляд проглядного катехізісу та що дав би „готові відповіді” на широке віяло світоглядних питань, — не зважаючи на те, що кожна відповідь зокрема не витримує критики. Врешті дослідники не раз звертали увагу на те, що комуністична ідеологія в багатьох випадках виконує психологічну функцію секуляризованої „підмінки релігії”.

**) Це не є проповідь доктринерського гасла, „якщо Україна не буде такою, як я хочу, то хай ліпше не буде ніякої”. Навіть поганенька власна держава краща від чужого ярма. Треба б уважати за велетенський національний здобуток, коли б Україна, навіть залишаючися з радянським устроєм, виїшла зі складу СРСР та добила статусу аналогічного до того, що мають Польща, Чехословаччина й інші „народні демократії”. Але цього не можна ставити як нашу найвищу мету.

рйні ознаки провінційної, етнографічної національності та стати просто „советськими” (читай: русскими) людьми без ніяких застережень? Досвід історії вчить, що політичне малоросійство (хочби й уbrane в шати „міжнародного соціалізму”) послідовно веде до повної національної капітуляції, навіть мовної й культурної.

В Вашому попередньому листі Ви поставили реторичне питання, як треба розуміти „демократизацію”; „буржуазна демократія”, мовляв, ніколи не повернеться на землі нинішнього СРСР, зате можлива там демократизація на соціалістичних основах. Відповідаю: Вам, як юристові, основи демократичного ладу хіба повинні бути відомі. Ось найважливіші: свобода думки, слова, релігії, наукового досліджу; забезпечення одиниці перед поліційною й адміністративною самоволею; автентичне самоврядування, що при ньому автономні органи можуть, в межах їхньої правом визначеної компетенції, незалежно вирішувати справи; незалежне судівництво; поділ і децентралізація влади; вільні вибори, і т. д. Основа всього цього: соціологічний і ідеологічний плюралізм суспільства, який унеможливорює універсальну регламентацію.*)

Іншими словами, про справжню демократизацію доводиться говорити тільки тоді, коли самодержавство й диктатура знищені в самому корені, коли, говорячи словами відомої американської формули, заведено „ланування законів, не людей”. Це не є ніяка демократизація, коли на місці „злого” самодержця (напр. Сталін) прийшов „добрий” (напр. Хрущов), бо тоді нема ніякої гарантії, що така „історична випадковість”, як Сталін, не повториться знову.

Я знаю, що є люди, для яких ці фундаментальні засади демократичного правопорядку назавжди залишаться китайською азбукою. Вони можуть еволюціонувати від „інтегрального націоналізму” до „міжнародного соціалізму”, або навпаки, але ніколи не дійдуть до свободи, побудованій на пошані Божої подоби в людині, що є найбільшим здобутком і скарбом західного світу. У відношенні до таких „націоналістичних і інших обскурантів” я можу бути тільки „завзятим противником”.

Іван Лисяк - Рудницький

*) Окреме питання стосується взаємовідносин між політичним і соціально-економічним устроями. Якщо під „соціалізмом” розуміти всеохопне урядове господарське планування та монополію, або хочби тільки гегемонію державної власності на засоби виробництва, — то такий соціалізм напевно неспівмісний з політичною демократією; його логічним відповідником може бути тільки політичний деспотизм. З другого боку, як свідчить приклад Англії, Швеції й деяких інших країн, не виключаючи й США, демократія здібна асимілювати певні елементи соціалістичної економіки. В яких межах це можливе та в яких обставинах воно доцільне, — це складна проблема, що не входить в обсяг цієї дискусії.

ПОЦЕЙБІЧНИЙ МІТ ГЕМІНГВЕЯ

— Боже! Ти подаруй мені рещту моєї дороги, бо я не годен вже йти! — Цей Стефанюківський вислів міг бути на устах Стефаника американської літератури — Ернеста Гемінгвея, коли він умирав в літі 1961 року, якщо б цей модерніст міг вірити, що життєвий шлях людини закономірно ведений якимись вищими позаземськими силами. Гемінгвей, як і Стефаник, знав лише ту дорогу, що сповнена трагедією людей, які по ній ідуть. „Вбиті по коліна в землю, вони у безтямній многості падали і здоймалися. Чорними долонями стручували піт з чола і великими руками ловилися землі. Втома валила їх, вони душили за собою свої діти і ревіли з болю. Здоймалися і падали. А ніч клала їх в сон, як каменів, одного коло одного. Страшними лицами обернені до неба, як морем голов проти моря звізд. Земля стогнала під ударом їх сердець, а вітер втік за гори. Він читав ці лиця і велику пісню бою на них. З їх губів злизав слова, з чолів вичитав мислі, а з сердець висавав чувства. А як сонце родилося в крові і цілувало поміж довгі вії їх очі, то в його серці народилася пісня. Розспівалася в його душі, як буря... І став сильний і гордий...” Ці слова письменницького „кредо” із Стефаникової „Дороги” могли б належати і Гемінгвесві, після відшліфування від імпресіоністичного сентименталізму. Хоч творчість Гемінгвея, як і Стефаника, така далека від інтелектуалізму, то він філософічний письменник. Але його філософія не та формальна, а глибока чуттєва філософія, що визначувала песимізм відносно становища людини на цій землі, як теж стоїчний спокій, який давав рівновагу сприймати людську трагедію. Гемінгвеїв світ — це тверда реальність, якесь трагічне призначення без надії на вищу справедливість, без віри у Бога. Людське життя — це короткий шлях від нічого в ніщо. В оповіданні „Чисте, гарно освітлене місце” є пародія на молитву, побудована на еспанському слові „нада”, що означає „ніщо”: „Нада наш, що єси у нада, хай твоє ім'я буде нада...” Альберто Моравія колись назвав був Гемінгвесву філософію „шляхетним нігілізмом”. Але Гемінгвей не поставив замість людського міту „нада”. Якщо справді життя це подорож від нічого в ніщо, тоді сама подорож може мати значення для себе. Немає якоїсь універсальної моралі, але є мораль, яка обов'язує на даному відтинку земського шляху. Гемінгвей не шукає міту життя поза людиною і поза землею. Він знаходить цей міт тут на землі, міт, що виростає з песимізму „утраченого покоління”, яке створила перша світова війна. В осередку цього поцейбічного міту стоїть новий Гемінгвеїв герой — людина первісної сили і майже цинічного наставлення до життя: рибалка, ловець, боксер, тореадор, фронтовий вояк, злочинець, безнадійний шукач щастя у безвихідній ситуації з постійно наголошеною свідомістю смерті.

У час, коли були повалені давні правди, коли людина проникливим сумніванням екзистенціалізму намагалась знайти

глузд свого земського буття, Гемінгвей не загруз у філософію, але став безпосереднім обсерватором кризи у визначенні правди і вартостей, кризи, що захитала основами західної цивілізації. Гемінгвея можна вважати у визначеному відтинку антиподом Камюса. Камюс шукав моральної остії для людини на цій землі. Гемінгвей не зацікавлений у метафізичних шуканнях за високою мораллю, за причиною трагічності людської долі. Він знає лише, що людське життя — це випадкове і обмежене часом уникання смерті. Його герой — це людина із жадобою жити — відважна і сильна, яка любить змагання і боротьбу, яка вміє і хоче заризикувати своїм коротким життям, щоб показати свою людську гідність і честь. Це — людина приголомшена трагічністю долі, як і герой у Стефаника, але збагачена, немов спортсмен спортовими законами змагу, якоюсь визначеною системою гідної і чесною поведінки, шляхетного відношення до других людей, відвагою і погордою для смерті — системою, яка визначає Гемінгвейську мораль. Цей моральний закон Гемінгвейського героя — це той шифр, „що його маємо замість Бога”, як каже Леді Брет Ешлі в романі „Сонце теж сходить”.

Світ Гемінгвея — це, як у Стефаника, світ трагічного призначення. Гемінгвей герой — це індивідуаліст у повному розумінні цього слова, це людина, яка стоїть сама, немов змагун у змагу, на життєвому шляху з немилосердною свідомістю смерті. Ця жива і сильна людина любить змагатись, вона змагається чесно, шукаючи у змагу того осягу, що має заступити їй ту вищу мораль і справедливість, якої вона не знає. Але ця людина відчуває трагічність призначення людського життя і смерті. Вона лише не хоче про це говорити, примушує себе не думати про це, бо вона не може цього змінити. Гемінгвей герой більш трагічний, ніж античний герой. Античний герой розумів свою долю, він знав, що вона вирішується богами. Гемінгвей герой не розуміє своєї долі; він вважає її просто якимсь поганим трюком. Тут починається приналежність Гемінгвея до „втраченого покоління”. Хоч він не письменник-мислитель, його місце побіч тих сучасних письменників, які, як Камюс, Мальро, Кестлер і інші, говорили про сумління сучасної людини.

Гемінгвей іде в першій колонії творців модерної літератури двадцятого сторіччя не лише з уваги на зміст своїх творів. Він, як Джойс, Еліот, чи Ітс, будівник модерної літератури, творець нового слова, що встановило у літературі нове визначення „Гемінгвейського стилю”, як його ідеал героя визначив Гемінгвейський стиль життя. Тут знову його подібність до Стефаника, українського майстра вислову. Обидва вони мали і мають цілі натаги наслідувачів, але ніхто не зумів дорівняти майстрові.

Критика називає Гемінгвея найкращим побіч Джойса майстром модерної прози. Він завів основні зміни в побудові речення. Він викинув прикметники і пояснення, а на їх місце впровадив односкладові слова — „коротку піхоту думки”, згідно з Гемінгвейським визначенням. Він сплітав картини так, як творець

фільму, щоб не читач слідував за акцією, але щоб дія йшла перед читачем. Він, як і Стефаник, впровадив звичайну просту мову; його герої говорять тою мовою, що є розговірною. Гемінгвей впровадив діалоги, стилізовані, лаконічні, які стали неперевершеною окрасою його стилю. Письменник признавав велику вагу вислову, який для нього означав думку і всю філософію життя. Він відчував, що „втрачене покоління” втратило перш за все віру у слова, які означували вартості, і тому згубило значення вартостей і визначення ідеалів. Його шукання нового визначення пов'язане із шуканням нового ідеалу, нових вартостей. Герой роману „Прощай, арміє” лейтенант Генрі каже: „Мене завжди бентежили слова, святі і славні слова, і посвята і фальшиві вислови... І я не бачив ніколи нічого святого; і речі, які були славними, не мали в собі слави, і жертви були неначе загорода різні в Шікаго, де не було що вдіяти з м'ясом, хіба його поховати”. А Катерина в цьому романі ще різкіше доказує цю думку: „Великі слова були фальшиві, та й життя було лише брудним трюком”. Гемінгвей інтуїтивно відчував, що до нового покоління не промовляють уже давні ідеали, і не промовляє до нього мова, якою ці ідеали були висловлені. І тут зародок всього новаторства цього письменника. Якщо нема нічого святого, якщо життя — це поганий трюк, то все ж таки можна пройти це життя з гідністю. Гемінгвей дає героя, який іде гідно й відважно у це трагічне життя і на тому короткому життєвому відтинку, затопленому повинню абсурдальності, знаходить захоплення чином, змаганням досягнути коротку перемогу, немов у спортовому дужанні. У романі „Прощай зброе” письменник говорить: „Абстрактні слова — такі, як слава, честь, хоробрість, посвята є безсормні поза конкретними іменами сіл, числами вулиць, іменами рік, числами полків і дат”. Не абстрактні картини, а реальне життя — це тема Гемінгвєєвих творів, не прикрашена літературщина, але мова простої реальної людини — це засіб вислову Гемінгвєя — дві головні риси літературного стилю, які притаманні теж Стефаникові. Стефаник перший викинув прикметники та й вкоротив авторську референцію, яку відкинув теж Гемінгвей. „Він примушує своїх героїв розповідати — як пише Зеров — наводить їх *ipsissima verba*, а все, що подає від себе, зводить до значення авторської ремарки”. Цю тенденцію, яка притомна і Гемінгвєєві, характеризує критик Музичка так: „Не оповідати про щось, але безпосередньо його малювати через мову, думки людини, подавати почування людини через діло, як у драмі — ось нові кличі у літературній теорії, що їх переводить Стефаник”.

Гемінгвей, як і Стефаник, прибирав постать свого героя не лише у своїх творах. Цей герой став для Гемінгвєя, як і для Стефаника, зразком і він наслідує його все своє життя. Стефаник повернувся в українське село, що стало для нього цілим світом, Гемінгвей — інтернаціоналіст, його життя проходить у широкому світі його творчості; він живе, як і всі його герої, в

постійній небезпеці: на фронтах, у пригодах і далеких подорожах, будучи зразком для свого сильного героя, як теж і виправданням своєї філософії дії, де фізична активність є запереченням „нада”.

Народився Ернест Гемінгвей 21 липня 1898 року в Овк Парк, біля Чикаго, в сім'ї лікаря, який пізніше покінчив самовбивством. Від юнацьких років виявляв він вибухалий індивідуалізм. Ще в народній школі почав вправляти бокс і захоплювався фізичною справністю. З початком першої світової війни він покинув батьківський дім і зголосився в Нью-Йорку добровольцем на війну до Європи. Але, з уваги на його вік (п'ятнадцять років) його не прийняли. Та постанова піти на війну не завмерла у цьому непосидючому юнакові. В 1917 році, не закінчивши середньої школи, він найнявся репортером в Канзас Сіті, щоб у наступному році виїхати з колоною Червоного Хреста на італійський фронт. Там був він важко ранений під Фоссальта ді Піяве, як теж відзначений за хоробрість. Цей досвід, за який Гемінгвей міг заплатити ціною життя, був переломовий у житті письменника. Дехто каже, що під Фоссальта Гемінгвей вдруге народився. Він був такий близький смерті, що відчував — як згодом пише — „як життя висовується з його тіла, мов шовкова хустинка, що її за ріжок поволі витягаємо з кишені”. Тут на італійському фронті Гемінгвей пізнав образ смерті, що ніколи не сходив з полотна його письменницької уяви, тут він зрозумів значення страху, що вимагав від нього постійних доказів хоробрости продовж всього життя. Після війни він працює журналістом у Чикаго і там пізнає письменника Шервуда Андерсона, майстра американського реалізму побіч Сінклера Льюїса й основоположника американської новели. У своїй репортерській кар'єрі Гемінгвей відвідав Близький Схід і Швейцарію. В 1922 році бачимо Гемінгвея вже в Парижі, в літературному гурті, що гуртувався біля особи Гертруди Стейн, яка побіч Шервуда Андерсона мала великий вплив на формування Гемінгвея-письменника. Дім Гертруди Стейн у Парижі — був осередком модерністичної літератури, яка саме творилась. Джеймс Джойс, Езра Павнд, Томас Еліот — це бувальці салону Гертруди Стейн. В той час Гемінгвей, якому судилось разом із згаданими модерністами репрезентувати нову літературу, був лише початківцем. Його дві перші книжечки оповідань: „Подуви весни” і „Мужчини без жінок” не принесли йому успіху, хоч у салоні пані Стейн від першої появи Гемінгвея говорили про нього з великими надіями. Це була особистість і Гертруда Стейн заєдно говорила: яка цікава була б книжка Гемінгвея — не та, яку він пише про когось, але та, в якій він написав би про себе. І це було справжнє визначення для Гемінгвея. Письменник почав шукати себе. Він шукав себе в Іспанії, де вивчив тореадорське ремесло, виступаючи в ролі тореадора на аренях Кордобі, а згодом у Мехіко, він шукав себе підчас далеких рибальських ви́прав по океанах, він шукав себе підчас небезпечних полювань

на дику звірину в джунглях Арізони і пралісах Африки, він шукав себе на фронті завзятої громадянської війни в Іспанії, куди зголосився добровольцем, він шукав себе підчас далеких подорожей по Китаю. У висліді цих шукань ми маємо письменника Ернеста Гемінґвея — нову позицію в літературі.

Свою письменницьку славу започаткував Гемінґвей романом „Сонце теж сходить”. Цей роман — це саме книга про Гемінґвея, книга, про яку мріяли учасники салону Гертруди Стайн. На тлі картини життя американських журналістів і вояків, які їдуть з Парижа в Іспанію на боротьбу биків, письменник характеризує те втрачене покоління, яке в безнадії післявоєнних років втрачає довіру до всіх вартостей. В осередку роману стоїть символічно журналіст, який внаслідок поранення в війні став безстатевий, і його любка, що віддається кожному і вкінці закохується в тореадора. Прецизність, з якою відтворив письменник нові характери в літературі, здобула йому зразу признание всієї критики. Ще краший успіх мав другий роман „Прощай, зброе”. Тут саме застосував Гемінґвей найкраще свою нову маніру: говорити не про почування, але писати про правдиві речі, які зроджують почування. Знову ж і цей роман — це книга про Гемінґвея. Безглуздя війни показане тут на канві прегарної розповіді про любов раненого американського вояка, який у хаосі відвороту призначений до розстрілу за дезертирство, і англійської сестри милосердя в Італії. Обоє коханці вітаються до Швейцарії, де жінка вмирає при породі дитини. Критика визнала цей роман найкращою розповіддю про любов в літературі. Гемінґвей після цієї книги став позицією у світовій літературі. „Смерть після полудня” — це розповідь про боротьбу биків і про смерть. Тут Гемінґвей виказав всю силу свого оригінального таланту: так орудувати словами, щоб найвірніше інтерпретувати життя. Промениста виразистість і лихослів'я, брутальний дотеп і глибоке співчуття, відважна боротьба і смерть — це компоненти цього есею про людську гордість, яка у Гемінґвея не зникає навіть в обличчі безмилосердної смерті. „Всі оповідання — якщо вони закінчені — мають свій кінець на смерті і письменник, який не доводить свого оповідання до цього закінчення, не є добрим письменником”. Це оригінальні Гемінґвееві слова, яким він був послідовний. Дальші твори — це знову тема, де людське життя виставлене на цю велику пробу. „Зелені верхи Африки” — це звідомлення з полювання в Танґанайці. „Сніги Кіліманджаро” — це розповідь про людину, яка живе безнадійним життям представника втраченої генерації, і гине в абсурдний спосіб підчас полювання в Африці. Та це коротке Гемінґвееве оповідання — має всю глибину творчої маніри письменника. Головний персонаж оповідання, хоч і потопав в повному нігілізмі, має в собі силу Гемінґвейського героя: він бажає досягнути вершин, він бажає написати великий твір. І у хвилині смерті, він не просто вмирає, але їде уявним літаком на вершини Кіліманджаро, тої вершини, де — як сказано

у лаконічному заспіві до оповідання — лежить вже віками скелет льва і ніхто не знає, пощо цей лев вийшов на цю вершину. В короткому оповіданні весь глузд Гемінгвеєвої життєвої мудрости. Хоч і життя безглузде, але людина не просто живе, але намагається дійти до справжніх, чи уявних вершин, намагається доконати щось велике. Ця тема прозвучить ще переможним апогеем життєвої правди Гемінгвея в його останній лебединій пісні, в новелі „Старий рибалка і море”, що вже багатьма рахується архитвором літератури. Єдиний Гемінгвеїв роман з американського побуту — це „Мати і не мати”, тенденційний роман, що має тлом американську кризу тридцятих років. Цей твір чи не найближчий Стефаникові не лише брутальним реалізмом соціологічної проблеми маючих і бідних, але тут теж найживіші славні Гемінгвеєві діалоги — цей мистецький уклад окремих слів, які говорять про характер героя.

В романі „Зелені верхи Африки” Гемінгвей говорив: найважливіша річ — це викінчення: бачити, слухати, вчитися і розуміти. А щойно тоді писати, якщо є щось, що добре знаєш. Ніколи раніше. Пізнай цілість і тоді, говорячи про частину, будеш відбивати цілість, якщо робитимеш це правдиво”. Щоб написати роман „По кім дзвонить дзвін” Гемінгвей пішов добровольцем на фронт громадянської війни в Іспанії. Тут у цьому великому романі Гемінгвей показав усю силу свого таланту, не лише Гемінгвеївську маніру, але дозрілий стиль великого майстра прози. Не нігілістичний герой, що декому видавалось, репрезентує Гемінгвея, але герой, який знає вартість короткого життєвого відтинка, хоч і не розуміє вищого, понадземського сенсу життя і не намагається його шукати. Але цей герой не лише цінить вартість життя, він намагається виповнити його чином, перемогою, яка в цьому романі вже не є перемогою-досягненням одної людини, але групи людей, яку з’єднує ідея. Хоч може видаватися, що цей воєнний роман Гемінгвея має політичне підложжя, його тема далека від політики. Тут проблема глибша і її наświetлення ширше: „Тут показані люди нашого сучасного в боротьбі і змаганні серед безмилосердної стихії, забуті Богом і землею, в безмежному просторі, з якого виростає туга і крик розпуки, немов молитва” — це так говорить про цей роман критик Бруно Е. Вернер. Цей роман вийшов друком в 1940 році, коли людство кривавилось у новій війні. І від того часу проминуло десять років, коли новий роман Гемінгвея побачив світло. Десять років письменник мовчав і щойно в 1950 р. видав роман „Через річку та й поміж дерева”. Це роман про американського полковника-досертира, який, призначений на смерть, переживає у Венеції свою останню любовну пригоду з молоденькою італійською аристократкою. Американська критика прийняла цю книжку неприхильно, закидаючи, що Гемінгвей травестує самого себе, але у зломі виданні. Герой книжки, на думку критики, має всі прикмети Гемінгвеївської сильної людини, але наświetлений більше дозою сліпої злості, як із притаманною Гемінгвеєві ліричною

емоціональністю. Критика навіть висловила сумнів, чи Гемінгвей зуміє ще щось написати. Та Гемінгвей — це та сама людина, що герої його романів. Його життя таке подібне до всіх тих історій, що їх він описав, до переживань тих героїв, що випознали його літературний світ. То ж і філософія його життя та сама: виповнити цей короткий відтинок життєвої дороги найвищим у спроможності досягненням. Цим досягненням письменника була новеля „Старий рибалка і море”, що здобула йому найвище відзначення для живого письменника — Ноблеву премію за 1954 рік. Це архитвір великої простоти, що її можемо шукати лише в античному світі. Темою цього оповідання є змагання людини з природою, змагання, подиктоване людською гідністю, людською амбіцією, і тим усім, що творить поняття людини, як її розуміє Гемінгвей: відважної і діяльної. Тут Гемінгвей показує трагічну ситуацію кубинського рибалки, який після вісімдесяти-п'яти-денного рибалкування, вкінці підчас триденної вичерпної борні сам серед безмежних просторів неба й океану на маленькому човнику ловить велетенського кита. Тут між бездонним океаном і бездонним небом показує Гемінгвей свою людину: завзяту й амбітну, з почуттям людської гідності й охотою до змагання, до перемоги, до великого чину, самотню в трагічній ситуації, вповні залишену на себе саму. Старий рибалка програє із силами природи в матеріальному розумінні: він втрачає свою добичу, бо кита з'їдають акули, і лише з непотрібним кістяком великої риби повертається додому. Цей кістяк — це глибокий символ досягнення людини і одночасно марноти людського життя. „Людина може бути переможена, але не треба ніколи здаватись” — це філософія рибалки. Це теж той надійний поцейбічний міт, що веде життя Гемінгвейвської людини, хоч вона свідомо, що це життя трагічне і безвиглядне. Самий Гемінгвей сказав про цю свою новелу: Це так — якби мені вкінці вдалось досягнути того, до чого я змагав ціле життя. Письменник, як і його герої, здобув те досягнення, що зумовлювало всі його поривання, що давало силу змагатись, що виповнювало його життєвий шлях у свідомості трагічного становища людини на землі і неминучості смерті. Смерть, яку бачив Гемінгвей постійно з погляду відважної людини, що приймає цю велику незрозумілу містерію, як невідхильне призначення, — це те закінчення, без якого нема і не може бути доброго оповідання. Незвичайна смерть письменника, неначе ще одна картина в його творах, як і його життя було виповнене тією простою і реальною правдою, яка живе у його творах. Проминуть сторіччя, забудуться проблеми втраченого покоління й екзистенціалізму, а люди все читатимуть розповідь про старого рибалку, і сприйматимуть її як міт, що виповнив людину бажанням і силою жити і змагатись в її поцейбічній земській мандрівці.

ЄДИНОНЕДІЛИМСЬКІ СОВЕТСЬКІ КОМПЛЕКСИ

В психології під комплексом розуміють афективність (почувальну дразливість), викликану внутрішньо непереробленими переживаннями. Така афективність постійно усувається з-під контролю свідомості і звичайно перешкоджає діям людини, спинаючи їх і викривлюючи. Характеристика, що добре підходить до сучасного советського комплексу, з-під якого світ не може визволитись і досі.

В роздумах цієї статті матимемо на увазі не наївне захоплення советською системою щойно пробуджених до політичного життя народів Азії й Африки. Ми приглянемося до небезпечніших видів того комплексу, глибоко вкоріненого серед найбільш загрожених сьогодні Советами народів Заходу, передовсім Німеччини і ЗДА. Почнемо ж наші екскурсії від джерела того комплексу, отже від його російського зачатку.

Російсько-советський комплекс. Притаманністю комплексу, як вище зазначено, є його підсвідомість, його утвердження в психічній сфері вільній від повної контролю свідомості. Російсько-советський комплекс тільки частинно відповідає тому окресленню. Він часто є відомо поширюваною настановою в інтересах російської імперіалістичної політики.

Такий один, особливо сильний, його вид. Для нього советизм — це тільки слово, звук, назва, вигідніша сьогодні для прадавньої і незмінної цілі: московської великодержавности. Колись такою вигідною назвою була назва „Росія” і Москва прийняла ту назву. Ту саму роль мав би тепер відограти термін „Совети”. Після дискредитації назви „Росія”, під прапором цього нового „советського” окреслення мало б відбутись те, про що пророчисто писав Пушкін: слов'янські, і навіть неслов'янські, струмки мали б злитися в одному „русскому”, себто російсько-московському морі. Назва не важна, не така важна і державна асиміляція; найважливіша національна асиміляція іногородців.

Інший відтінок російсько-советського комплексу можна бачити серед ліберальніших кіл, для яких советизм не є простим поворотом до давнішого російсько-московського шовінізму з його „не було, нет і бить не может” у відношенні до неросійських народів, передовсім до України. Для тієї групи советизм це щось у роді американізації єдиної, неділимої. Отже хай будуть окремі стейти, між ними Україна, але повинна залишитись одна центральна влада, одна закордонна політика, одне військо, а в культурній площині — одна спільна, панівна мова, як у ЗДА англійська, так в заамериканізованій Росії — російська. А під тими всіми спільними шапками — різномовні культурні гетто, так само як в ЗДА, між ними очевидно й українське. Таким чином для цієї групи здогнати і перегнати Америку — це не тільки економічне й стратегічне, але й культурно-політичне завдання.

Є ще й інша можливість, теоретична і звичайно нещира, коли мова про московсько-комуністичну верхівку. Для цього виду советизм — це форма комуністичної держави і вона не має нічого спільного з російським імперіялізмом. Важний комунізм, а тоді Україна й інші народи, якщо бажають, хай будуть самостійні.

Цей останній вид це вихідна пропагандивна теза Леніна і досі вперто повторювана советською пропагандою на експорт. Зате перша відміна, советизм, що є тільки новим словом для давнього московсько-шовіністичного змісту, не менш уперто замовчується, але найчастіше практикується. Середній варіант, советизм „американського” покрою, це вислідна двох крайніх тенденцій, і як завжди вислідна, залежить від кожночасної сили компонент. Іноді вона сповидно прихиляється ближче до тієї третьої, комуністично-самостійницької лінії; це часи відлиг. То знову зближається вона до московсько-шовіністичного розуміння советизму; це часи „патріотичного” советського піднесення апотеози „старшого московського брата”.

Очевидно, всі ті три відміни це не якісь точно окреслені поняття з точно відділеними, одне від одного, змістами. Ті види російсько-советського комплексу перехрещуються, переливаються одне в одне повільними переходами і ледве помітними відтінками. Життя не дається вкластись у готові, придумані схеми. Але одне залишається спільним у всіх тих варіантах цього комплексу. Це мрія про єдину, неділиму. В першому варіанті вона свідомо прикривається советською завіскою. Тож тут радше треба говорити про політичну хитрість, ніж про комплекс. У двох інших випадках та мрія оправдується то „американською подобою” то „комуністичною солідарністю”. Мрія про єдину, неділиму — це те внутрішньо неперетравлене, непереборене, неопановане ядро переживання, що усувається з-під контролю свідомости, і — як зазначено в поданій на самому початку дефініції комплексу — не дає і ліберально-демократичним і соціалістичним колам вповні розуміти національну проблематику колишньої російської імперії, нинішнього ССРСР.

Німецько-советський комплекс впливає так само з давніх джерел. Німці це співтворці російської імперії й організатори її від нижчих щаблів аж до найвищого, династичного. Для людей, що вживаються в чужий край і чуже життя, найвигідніший саме імперський стиль держави. Як пізній Рим, так і многоязика російська імперія організувалась і трималась різноязиковою і різнонародною елітою. В культурній ділянці співбудівничими були українці, в адміністративно-державній — німці. На жаль, виходить, що Росія — це частинно спільне українсько-німецьке творіння! Опанувати імперські верхи і таким чином мати вплив на всю державу — це німецька політична концепція 19-го і початку 20-го століть. Німецька думка досі не визволилась з-під влади тієї мрії. Розбиття російської імперії, самостійність України

— це гасла воєнні, інструментальні, а не засадничі і не щирі, а 1918 рік цілком ясно це доказав.

Та концепція розбудована німецькою історичною школою щодо Сходу Європи, і як німецькій політиці, так німецькій науці тяжко розстатись із нею. Її вплив помітний навіть серед учених з українофільською маркою, як професор Ганс Кох, колишній старшина Галицької Армії.

Так оце і німецька практична політика і німецька історична наука хотіли бачити і бачили на Сході Європи єдину, неділиму. Україна в найкращому випадку могла бути евентуально Баварією і не більше, провінцією, але не самостійною державою окремої нації. Тож і сьогодні, помимо страшних досвідів у двох війнах і помимо окупації Східньої Німеччини, для німецького ока і для німецької думки є там „Совети“, а не окремі народи, с „Руслянд“, а не Союз Советських Республік...

В цьому випадку діє привичка, створена політичними інтересами і історичною школою, що дала тим інтересам теоретичну надбудову. Але тут діє правдоподібно й інший, несвідомий мотив, яким можна пояснювати й деякі виступи названого вже професора Коха, і то з останніх років його життя. Німці в масі — це дуже пружний, твердий і дисциплінований нарід. Але в діяспорі, німці незвичайно податливі до асиміляції. Численна німецька міська колонізація в Польщі дала гарячих польських патріотів. Німецькі адміністратори в російській імперії ставали її відданими опорами. Галицька Армія знає приклади легкого зживання й українізування німецьких товаришів зброї. Правдоподібно, ту легкість асиміляції транспонує німецька ментальність і в інших, і тому просто не розуміє, як може мовно споріднений українець бодай державно не асимілюватись із Росією. І ось цитований учений, професор Ганс Кох, побувавши в 50-х роках в СРСР, в своїх доповідях говорив про „советський нарід“ як майже завершену дійсність...

І вкінці ще один мотив, що мусів і мусить далі діяти особливо серед інтелектуальних кіл, отже в науці. Німці привикли до дисципліни, яка тримає їх життя в раціональних берегах. Найбільш впливові німецькі філософічні системи — це великі, раціональні держави мислі. Гегель — типовий німецький диктатор розуму й одночасно *philosophus regius*, якого лекції відвідували і якого лекціями захоплювались високі пруські державні достойники. Геніяльні філософи життя, Шопенгауер і Ніцше, були довго непомічуваними деревами при королівській дорозі диктаторського розуму. І навіть коли в основу націонал-соціалістичної доктрини покладено ірраціональний момент раси, крім, то і на ньому збудовано прецизну, в німецькому стилі, удосконалено-раціональну партійну машину, тоді як той ірраціональний, расовий первень залишився тільки при концепції завороту до примітиву. Звідси природний нахил німецької верхівки бачити й розуміти і в інших народів раціональні, державні фор-

ми, і легковажити, а то й зовсім залишатись сліпими на ірраціональні, глибоко стихійні течії, якими є національні рухи.

Ми довше спинились на німецько-советському комплексі, бо німці — це інформатори дальшого світу про Схід Європи і їх концепції, розроблювані з німецькою докладністю, просовуються в світ, який ошелешений тією систематичністю і докладністю не бачить їх раціональної поверховності або не вміє і не хоче її бачити, бо та раціональна поверхня найбільш зрозуміла для всіх, можна сказати навіть споріднена у всіх, „інтернаціональна”.

Американсько-советський комплекс. До 2-ої світової війни дві сили тримали в берегах експансію російської імперії: — з одного боку Японія, з другого Німеччина. Але Японія — це до недавня грізний суперник ЗДА на Тихому Океані, а Німеччина в обох світових війнах була ворогом ЗДА на полях бою. І навпаки, в обох війнах царська Росія в першій, СРСР в другій — були союзниками. Це створювало, поглиблювало й утверджувало комплекси приязні, які засліплювали передовсім верхівку ЗДА до того ступня, що вона сама виростила собі смертельного сьогодні ворога. Ще й нині американські політики нерадо протирають очі, пробуджуючись із блаженного сну, в якому їм привиджувався великий, добродушний, мирний, в нічому неповинний російський нарід-союзник, тільки тимчасово опанований злими провідниками. Це той ірраціональний підклад, на якому утрунтований сучасний американсько-советський комплекс, більш парадоксальний навіть між німецький, бо СРСР, його внутрішній улад і його імперіялістичні тенденції не такі чужі німецькій ментальності, як саме американській з її ідеалами свободи індивіда і на ній побудованого способу життя.

Які ірраціональні всі ті джерела американсько-советського комплексу, цього знаменитим доказом — повний брак орієнтації навіть серед найвищих американських кіл про внутрішню ситуацію в царстві „російського союзника”. Коли 1917 року вибухнула революція, вона застала керівні кола ЗДА, до президента Вилсона включно, зовсім неприготованими до розуміння подій, а що ті події, зокрема самостійницькі прямуювання України, ослаблювали „союзника”, ті кола не хотіли вчуватись і розуміти те, що діялось на Сході Європи. Професор Бейкер у праці про Вудро Вилсона пише: „...змагаючись із проблемами, які створила большевицька Росія, Вилсон звирівся Масарикові: — Я ніколи не почував і не почував довір'я, до моєї особистої оцінки складної ситуації в Росії”, а в листі до свого найближчого дорадника полковника Гауза, Вилсон писав: — „Я прію кривавим потом, роздумуючи над тим, що було б правильно і можливо зробити в відношенні до Росії. Однак воно (те питання) розпадається на шматки від мого дотику неначе живе срібло”. А той же Гауз в щоденнику признається: — „Бог лише знає, хто правий, але я принайменше почував, що я є по безпечній стороні, коли дораджую, щоб дослівно нічого більше не зробити,

як тільки висловити наші співчуття для змагань Росії об'єднатись (підкреслення наші, Р. С.) в сильну демократію та запропонувати їй нашу фінансову, промислову й моральну підтримку, так як це тільки буде можливо".*) Цій фінансовій, промисловій і моральній підтримці єдиної, неділимой завдячують ЗДА те, що сьогодні їх провідники мусять напружувати всі свої фінансові, промислові й моральні сили, щоб не впасти в смертельному змаганні з „союзником” і мусять потішати себе тим, що „Америка замолода, щоб умерти"... Такий велерічивий заголовок широко друкованої і передруковуваної в американській пресі статті, що дає яскравий образ трагічної ситуації.

І знову парадокс американської політики, накиданий тим неконтрольованим повною свідомістю комплексом. ЗДА висунули гасло самовизначення народів, і в Європі пристосували його радикально в відношенні до Австрії, в якій процес самовизначення народів проходив, навіть у деяких краях завершувався, без революційного струсу. Зате ЗДА не пристосували тоді того гасла до „російського союзника” і тепер часто соромливо обходять його боками, коли мова про справжню тюрму народів із свіжо підмальованою вивіскою „СССР”.

В утвердженні американсько-советського комплексу співдіють ще інші чинники. Народжена революцією американська свідомість співчутливо реагує на все, що носить марку революційності. А такою маркою найголосніше рекламує себе Москва. Все, що не з нею — реакційне, контрреволюційне... Той реклямний крик заглушив передсмертні стогони мільйонів українських селян, виморених організованим голодом 1933 року, і саме тоді президент Рузвелт визнав Совети. Той комплекс революційності, зокрема соціальної, казав бачити в китайському комунізмі тільки... аграрний рух, а в кубинському комунізмі тільки... демократію, що бореться проти диктатури...

І ще один співчинник, що допомагав закоренитись американсько-советському, єдиномілімському комплексові. Ним є розуміння значення великого господарського простору, якому самі ЗДА завдячують свій господарський розквіт. Але тут новий парадокс, нова непослідовність американської політики, якою вона страждає й досі. Там де еволюційно творився такий більший господарський простір із автономних малих народів, як у колишній Австрії, там ЗДА не піддержали тих тенденцій, але під тиском державників Польщі (Падеревський) і Чехії (Масарик, Бенеш), які при гарячому патріотизмі виявились не особливо передбачливими, і вище холодного рахунку поставили ресантименти, — той простір розбили. Зате в СССР, який і без країн підневільних народів диспонує багатим і значно більшим простором ніж ЗДА, вони підтримували і підтримують тенден-

*) Цитуємо за студією **К. Варварова**: „Українська революція в документах Державного Департаменту ЗДА”. „Листи до Приятелів”, ч.ч. 99-100/1961, ст. 5.

цію той простір зберегти, навіть тоді, коли європейські союзники, Франція й Англія 1917-1918 рр., вже схилилися до визнання самостійності України й Дону.

Така постава політики ЗДА дістала теоретичну піддержку, коли сюди в 20-х роках нахлинула кваліфікована, білоросійська і жидівська, еміграція. Російські й жидівські науковці позаймали університетські катедри східньо-європейської історії, стали експертами й інформаторами рішальних американських кіл про ці райони і пресовими пропагаторами єдиної, неділимої в різних її видах.

Велике і ще невиконане завдання української науки докладно прослідити, скільки фальшивих інформацій про Україну поширилось у ЗДА під впливом цих двох груп, російських і жидівських інтелектуалістів, і виправити ті інформації. Першими керував і керує великоросійський комплекс і його зректися вони не в силі. У других, себто серед жидівських інтелектуалістів, знову підсвідомо діє довгими століттями вирощений комплекс народу-посередника, якого роля в многоязичній імперії природна. В Україні жиди були посередниками між чужою метрополією, колись польською, потім російською, і українським народом, і тому їм трудно прийняти думку про самостійну Україну, в якій такий посередник стає зайвим.

Так оце історичними подіями 20-го століття пробуджена і оживлена тенденція ЗДА бачити в Росії союзника, дістала теоретичне оправдання з різних сторін: німецької, білоросійської, жидівської. Власні гасла самовизначення заспокоювались американськими аналогіями. В них Україна являється вільним степом, „Пенсильвенією” вільних, З’єдинених Держав чи то „Росії” чи то „СССР”. І так у час, коли керівники закордонної політики ЗДА, як перший заступник керівника степу департаменту, Бовле, розпинаються за визволення і самовизначення безтрадиційних африканських племен, вони не чули про те, що Україна має тисячелітню державну традицію...

Інтерес ЗДА, і взагалі Заходу, вимагає на кожному кроці підкреслювати поділ колишньої Росії на окремі держави, поділ санкціонований навіть членством України і Білоруси в Об’єднаних Націях; той інтерес вимагає старатись перемінити той нині всередині СРСР більш формально проведений поділ на реальний. Але рішальні політики, вчені, публіцисти, всупереч тому, що сама Москва обмежила засяг назви „Росія” тільки до РСФСР, далі цілий Союз разом із Україною і іншими державами окреслює як „Росію”, а коли хтось зверне увагу, тоді навіть найповажніші журнали як недавно „Time”, оправдуються... привычкою. Та одне дивне: ця привычка, така непереможна в цьому випадку, легко уступає в інших випадках, як напр. вже за наших часів Петербург був Петроградом і став без труднощів Ленінградом. Тут привычка не діяла так сильно, бо тут не діяв і той комплекс, та почувальна дразливість, неконтрольована повною свідомістю,

і не діяла та в підсвідоме зіпхнута тенденційність, яка викривлює думки і дії.

Такі німецько-совєтський і американсько-совєтський комплекси. Ми вибрали саме їх для ближчого розгляду, бо вони сьогодні найбільше важать. Німці, як сказано, це інформатори світу про Схід Європи, а ЗДА — це провідна потуга вільного світу, що рішає про його поставу, зокрема супроти ССРСР. Ослаблювати, розряджувати ті комплекси — це одне з найважливіших завдань і обов'язків українського суспільства в вільному світі. Та з психології відомо, що такі, частими і внутрішньо неопанованими досвідами, створені і утверджені комплекси не перемагаються заклинаннями і викликаннями, пропагандивними проповідями, але спокійною аналізою і спокійним усвідомлюванням джерел тих комплексів. Тимбільше, коли носіями комплексів є не маси, які живуть і порушуються головно емоціями, але політичні й інтелектуальні верхи. Тож праця задля поборення тих комплексів вимагає від українського світу напруження всіх наших інтелектуальних сил. Вона мусить бути ведена на можливо найвищому, науковому і публіцистичному рівні. Що досі немає у нас окремої установи, окремого штабу, який всю увагу зосереджував би на цій проблемі, це одна з великих ненормальностей нашої дійсності.*)

Українсько-совєтські комплекси. Було б невмісно при кінці ще бодай короткими рисами не відзначити й українсько-совєтських комплексів. В Україні, і взагалі в межах ССРСР, напевно існує й поширений комплекс, що його можна назвати совєтським малоросійством. Колись, підчас 1-ої світової війни, напередодні революції 1917 року, автор цих рядків вислухував у Сибірі довгих повчень з боку тодішніх малоросів, суддів, інженерів українців з роду, що достатньо жили в далеких, провінційних містах російської Азії. Вони говорили про довголітні, культурні й господарські зв'язки України з Росією, які не можливо розірвати без покалічення обох сторін; говорили про вдячність, до якої ми зобов'язані, бо без помочі Росії ми не позбулися б вічної кочової загрози і татарського ярма; говорили про отверті границі України, які унеможливають відділення від Росії. Потім хтось із нас сідав до піяніно, а оборонці нерозривних зв'язків із Росією годинами, до безтями виспівували по черзі мелодії з „Запоріжця за Дунаєм”..

Можна припускати, що тепер повторяються на всьому просторі ССРСР подібні сцени, а офіційна пропаганда підсуває малоросійській совісті ті самі аргументи, тільки в відповідно підмальованому вигляді, невтомно вмовляючи нерозривність зв'язків, заслуги „старшого брата”, що визволив Україну вже не від татар, але з-під ярма капіталізму і т. д. Можна припускати, що все те стає „ідеологією” численних українців на високих постах

*) Щоб скінчити з цією ненормальністю, наш журнал постійно пропагує створення Публіцистично-наукового Інституту. Ред.

совєтської гієрархії і ще численніших українців, що замкнувшись у вузькому родинному колі і спустивши завіски на вікнах, бажать передовсім жити в спокої.

Таке совєтське малоросійство — це українська тінь, реакція, наслідок того вже сороклітнього тиску російсько-совєтського шовінізму, описаного вище, який під совєтською вівіскою продовжує асиміляційну політику Москви супроти іногородців. Совєтське малоросійство — це підсвідома мімікрі, охоронний душевний одяг безборонних тварин, завдяки якому вони усуваються з-під зору хижого ворога. В деяких випадках — це свідомою маска, щоб укрити правдивий зміст душі. Ще в інших ситуаціях це дозволена невинна вишивана сорочка під обов'язковим совєтським одностроєм, маленька свічечка перед образом живого ще і лютого спомину серед яскравих рефлєкторів, що освітлюють сучасне „щастя“, дароване Україні Леніним, Сталіним і Хрущовим.

Є ще інша порода українсько-совєтського комплексу, яку називати новим малоросійством було б несправедливо. Це комплекс українського комуністичного совєтизму. Ні Хвильовий, ні Шумський, ні Волобуєв, ні Скрипник малоросами не були. Вони хотіли незалежної, совєтсько-комуністичної України. Цей українсько-совєтський комплекс жорстоко ліквідований в Україні, але напевно живе ще в душевному підпіллі. Доказом цього є те, що в умовах вільного світу він зараз же обізвався і досі дає про себе знати.

Коли совєтське малоросійство це тільки пасивна відповідь на агресію російсько-совєтського шовінізму, то український совєтський комплекс із його незрушною вірою в рятунок людства й України в комунізмі, нині після наглядних повчень історії зовсім ірраціональною вірою — це відповідник того третього, рідкого в ширості, російсько-совєтського комплексу, якому важний передовсім комунізм, а тоді хай стає самостійним, хто собі того бажас. Паралелі можна продовжувати. Те, що сьогодні неспіливо, але все ж прозирає крізь боротьбу за поширення прав української мови, за свободніший розвиток літератури, мистецтва, за децентралізацію — в усьому тому можна добачувати тенденцію добитись тієї автономії, яку мають стейти ЗДА, себто можна бачити тенденцію „американізації“ СРСР в совєтських рамах.

Найбільш рафінований і безоглядний режим працює вже понад сорок років над тим, щоб із різнонаціональної людської маси з різними культурними і політичними традиціями викувати один, однородний совєтський нарід, щоб прищепити і утвердити єдинонеділимський комплекс. Які ж наслідки цих зусиль? Чи совєтська людина — це ще далі тільки приціл, чи це вже дійсність? Чи совєтська людина це верхня, охоронна одежа в умовах натиску і терору, чи це вже перетворена, перетоплена наново людська порода? В першому випадку, при добрій нагоді з-під накинутого наказного совєтського серпанка показалося б шире обличчя людини в усій її індивідуальній і національній різно-

родності. В другому випадку мали б досить слухності ті, що їм на залізній завісі вже вижається нестерпими буквами виритий напис, що стояв на брамі Дантового пекла: „Покиньте надію”. Покиньте надію на відродження свободи людини й народів, на відродження України в її національному змісті. Покиньте надію, бо там уже немає нікого, кому ті, колись найвищі цінності людини, були б ще дорогі і потрібні.

Мілкий оптимізм заперечує небезпеку і покликається на те, що довгий, двохсотлітній натиск царської Росії з усіми тюрмами, засланнями і смертними присудами не потрапив змосковцяти Україну, то не вдасться це і більшовикам. А все ж є різниці. Царський режим асимілював або нищив провідну верству, залишаючи народну субстанцію неторканою, і з неї завжди могло ще відродитись і вирости нове українське суспільство з усіми духовими і державними аспіраціями. Сучасний комуністичний режим добирається до основ, до народної праматері і намагається її формувати відповідно до своїх задумів.

Але так само неоправданим був би поспішний песимізм, який іноді починає прозирати з наших розмов. Іноді журимось, що напр. сьогодні проведений плебісцит в Україні міг би дати багато голосів за сполукою з Росією... Ми протиставимось ідеї плебісциту, бо плебісцит уже відбувся 1917-1920 рр., і як ніхто не думав про плебісцити в Польщі, Мадяричині, Румунії і т. д. і ніхто не питає, чи вони хочуть належати до Росії, так само і Україна вже самовизначилась і більшовицька окупація актів 22 Січня і 1 Листопада не уневажнила. Ми повинні протиставитись ідеї плебісциту саме на основі такого аргументу, але не з мотивів страху і непевности того, які будуть висліди. Передумовою кожного плебісциту є відповідний підготовчий період у свободі слова, преси, зібрань, у свободі без страху. 1917 року шість-вісім місяців вистачало, щоб із безіменного народу, для якого, як у „Панні Марі” Винниченка, автономія чи федерація України означали тільки землю з викупом чи без викупу, створити українську націю, яка на своїх плебісцитах-виборах до Установчих Зборів виразно віддала мандат самостійницьким партіям, і що важніше: плебісцитом крові обороняла свою відроджену державність. Сьогодні українська національна свідомість значно виразніша і короткого часу в свободі і без страху правдоподібно було б досить, щоб знову політично оформити нарід українськими державницькими ідеологіями і організаціями.

І наївний оптимізм і передчасний песимізм — однаково неоправдані і не повинні бути нашим душевним настроєм. Тверезо бачити грізну небезпеку, але так само пам'ятати великий досвід 1917 року і з нього черпати віру в будучину; бути в постійному поготівлі і де тільки треба вести розумну, відповідними засобами і на відповідному рівні боротьбу з російськими і советськими комплексами в світі, що заслонюють перед ним українську проблему — це наше призначення і вкінці це джерело чистої совісти і радості виконаного обов'язку.

Р. Срібний

Річниці великих письменників

ТАГОР — ТОЛСТОЙ

1960, 1961 роки — 50-ліття смерті Лева Толстого і 100-ліття народження Рабіндраната Тагора, і світ відзначив ті дві річниці великих духів. Серед численних згадок, статей можна було знайти навіть такі зближення, мовляв, Тагор це індійський Толстой (Сокольський, [Journal American]). Та це неслухне перебільшення. Оба великі мистці: Тагор нагороджений Нобля 1913 року, Толстой — автор одного з найкращих світових романів „Анна Кареніна“. Але їх духовий уклад і дороги розвитку інакші. Толстой від естетизму, від мистецького зоглядання світу, щораз далі відходив до суворого, „динічного“ в первісному, грецькому розумінні слова, моралізму, етизму, до проповіді упрощення. Світогляд Тагора цілий проіннятий саме естетизмом. Для Тагора „краса — це не витвір уяви, вона відкриває вічну суть дійсності“, „мистецький твір не має за завдання давати відповіді на питання, він має тільки існувати“, „поклик правди це поклик краси“, а „краса це мова радості“.

Ця основна різниця між обома. Толстим і Тагором, виразно виступає навіть там, де — здавалося б — вони найбільш зближені. Толстой анархіст, в ім'я тієї спрощеної людини він відкидає державну і церковну організації. Звідси урядові заборони, звідси виключення з церкви. Тагор виступає проти індійської життєвої постави з її ідеалом бездіяльної нірвани. Але він робить це в ім'я радісного і діяльного життя, а не життя зречень. Він проречисто виступає проти модерної держави і націоналізму (ці два поняття майже покриваються у нього). Вони для Тагора це бездушні механізми, що давлять живу людину. Держава — найхолодніший з

усіх холодних звірів — писав Ніцше. Цей афоризм міг би служити як мотто до випадів Тагора. Але ідеалом Тагора не є поворот до примітиву, тільки до гармонії душі і життя, розбитої інтелектуалізмом і націоналізмом.

Толстой утікав від життя і світу, як пустинник від покуси, і як багато пустинників не зміг цілком визволитись і перемогти покусу. Дмитро Мережковський в великому творі про „Толстого і Достоевського“ подає цікаві деталі того внутрішнього роздвоєння: Толстой ходив у сорочках із грубого, доморобного полотна (символ упрощення), але ті сорочки мусіли бути пронизані запахом улюблених парфум... Втечу з вигідного панського дому і смерть на малій залізничій зупинці можна розуміти як останню спробу узгодження теорії з життям. — Тагор любив світ і його радості. Він побував у всіх майже його сторонах, читав співучим голосом свої поезії і його очі світилися вдовolenням, коли переповнені залі тепло вітали екзотичного гостя. Тагор хотів тільки звільнити світ від інтелектуалізму і націоналізму, які поневолили людину і викривили її Божу подобу.

Старше українське покоління, особливо зі Східної України, добре знайоме з світом Толстого. Його мистецькі верхи, „Війна і мир“ і „Анна Кареніна“ це вже власність всіх людей, але його світогляд, зокрема його пізніших років, чужий українському духові. — Рабіндранат Тагор менше відомий, хоча по духові ближчий. Його поезії появились в українському виданні в Києві в перших роках революції („Садівник“) і сприймалися отвертою душею. Їх настрої гармонізували з тодішніми настроями, що їх передав Ти-

чина: Одчиняйте двері — Навечна йде! Одчиняйте двері — Голуба блакить!... Великий роман Тагора „Дім і світ” можна було зустрічати в польському і німецькому перекладах в інтелігентних галицьких домах. Мистецька краса чарувала читача, але тодішнє молоде покоління сприймало той твір змішаними почуваннями. Те покоління захоплювалось націоналістично-революційними кличами в новому їх оформленні, що неначе об’явлення ширилось у Середній Європі. А в романі Тагора речник подібного індійського голоснословного націоналізму протиставиться витонченій духовій культурі людини.

Сьогодні нам легше оцінити духовий світ великого індійця. Він рішуче промовляв проти всевладного в ті часи інтелектуалізму і

проти політичної моди, проти політичних течій його часів, промовляв то в ім’я минулого, яке любив, то в ім’я вічно людського, яке вважав найбільшим скарбом. Там, де він виступав в ім’я минулого, він програв, навіть у своїй батьківщині, в Індії. Але де він був речником цілої людини в протиставленні до покалічених, однобоких типів людини-політика (гомо політікус) і людини-господарника (гомо економікус), там він говорив із вічних глибин і його слова, особливо сьогодні, звучать як зовсім сучасні. І зовсім відповідні для наших днів слова німецького філософа, Павля Наторпа, сказані про Тагора ще на початку століття: Тагор віднаходить загублену ціль і отвирас двері для „доби душі”...

(МШ)

ТАГОР ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМ І НАЦІОНАЛІЗМ

Поняття націоналізму має у Рабіндраната Тагора кілька відтінків. В ньому вміщається сучасне прямування народів до самостійної національної державності; під цим терміном розуміється також уже розвинутий політичний і економічний механізм, витвір однобокого інтелекту, який нищить людські основи народу. І с в тому понятті передчувані вже під час 1-ої світової війни риси тих крайностей і обмежень, до яких дійшов націоналізм у 20-х і 30-х роках у фашистській, націонал-соціалістичній і інших відмінах. Механістичне розуміння і ті передчуття неморальних крайностей мабуть і зродили в душі письменника невблаганну нехоть до націоналізму взагалі.

Історія не виправдала тієї нехоті, коли мати на увазі прямування народів до національних держав європейського типу. Батьківщина Тагора, Індія, знаходиться в процесі народження індійської нації в індійській державі. Зате критика Тагора скерована проти „механістичного тиску неживого на живе” і проти звироджень націоналізму досі сучасна й актуальна.

Для ілюстрації вище сказаного подаємо кілька уривків із книжки Тагора „Націоналізм”, написаної під час 1-ої світової війни. А на закінчення поміщуємо два фрагменти з розділу „Захід сонця століття”, писаного в час, коли Індія ще боролась за визволення, але якого звучання і зміст можуть бути і нині близькими українському серцю.

...Настала доба інтелекту, науки. Всі знаємо, що інтелект це щось неособове. Наше життя і наше серце це ми самі, але духа-розум можна відокремити від особистої людини, і аж тоді він може вільно носитись у світі думок. Наш інтелект це як аскет, що не носить ніякої одежі, не приймає їжі, не знає сну, не має ніяких бажань, не відчуває ні любови, ні ненависти, ні милосердя до людських недочасі; аскет, що незворушений всіми різними випадками життя, тримається тільки своїх думок. Він докопався до самого коріння речей, бо він не має особистого почувального відношення до речей. Учений-граматик, без уваги до всієї поезії, пробивається до коренів слів, бо він не шукає живої дійсності, але закону. Знайшовши правило, він може вчити людей орудувати словами. Це сила, це сила, що дає велику користь і відповідає особливим потребам людини.

Але жива дійсність це гармонія, що сполучає окремі частини речі в цілість.

...Так оце людина, коли її інтелектуальна і тілесна сила далеко переростає моральну, стає карикатурою жирафи, якої голова на цілі милі вистрелила з решти тіла вгору і майже не має з ним сполуки. Ця пажерлива голова своїми могутніми щелепами зжерла всі верхи дерев, але харч запізно продістається до органів травлення, так що серцю брак крові. Та Захід — здається — живе в щасливій несвідомості тієї дисгармонії в своїй власній природі.

...Постійний велетенський механічний тиск неживого на живе це те, під чим стогне сьогоdnішній світ.

...Все обняти почуванням і таким чином стати свідомим усіх речей — це дух... Головні творчі сили — емоціональні сили.

...Ані безбарвність космополітизму, ані пристрасний самообожнюючий культ національності не є ціллію людської історії.

...Нація це політичне і господарське об'єднання народу, організованого задля механічної цілі... Організація політики і торгівлі... Її називають нацією. Організований егоїзм цілого народу — це націоналізм.

...Влада стала чимсь занадто абстрактним, стала науковим продуктом, який витворюється в політичній лябораторії нації через стоплювання людської особистости.

...На Заході людство через національний механізм торгівлі й політики гарно стиснуте в клунки, які мають свій ужиток і високу базарну ціну; ті клунки обведено залізними обручами, поставлено на них написи і посортовано їх з науковою уважністю і докладністю. Бог створив людину по-правді на те, щоб вона була людською; а цей модерний продукт так чудово і правильно прирізаний і полірований, має такий характер фабричного товару, що Творець матиме досить труду, щоб пізнати в тому товарі духову істоту, творіння, яке він створив на свій божеський образ.

...Нація довго розросталася за кошт покаліченої людяности. Люди, найдосконаліші створіння Бога, виходили з тієї національної фабрики в вигляді великих громад ляльок на пружинах, що воювали або збирали гроші, ляльок смішно гордих тією жалюгідною досконалістю свого механізму. Людське суспільство де-далі ставало маріонетковим театром політиків, вояків, фабрикантів і бюрократів, що порушуються в різні сторони при допомозі знаменито функціонуючих пружинкових інсталляцій.

...Західний націоналізм розвинув організацію сили до досконалости, але зовсім не розвинув духо-

вого ідеалізму. Його дух — це дух хижака, що мусить мати свою здобич. За ніяку ціну він не хоче допустити до того, щоб його ловецькі райони перетворились у культурне поле. По суті ті нації воюють одна з одною за розширення своїх ловецьких просторів.

...Історія докотилась до стадії, коли моральна людина, ціла людина, майже не знаючи про це, уступає місце політичній і торговельній людині, людині обмежених цілей.

...Завданням машини і оправданням її існування є матеріальний успіх... Коли організаційна машина починає займати щораз більше простору, а робітники при тих машинах стають частинами машини, тоді людська особистість розпливається в фантом, усе, що було людиною, стає машиною і обертає велике колесо політики без сліду співчуття і моральної відповідальності.

(Із книжки „Націоналізм“, на основі німецького перекладу 1918 року).

ІЗ РОЗДІЛУ „ЗАХІД СОНЦЯ СТОЛІТТЯ”

Уважай, Індіє!

Тримай свою жертву готовою для святого сходу сонця!

Хай Твій голос буде першим, що привітає його, і співай:

Хай прийде мир, оця з великого болю Бога народжена дочка;

Хай прийде з своїм скарбом тихо-го щастя,

Хай прийде з мечем хоробрости, Прийде з вінком лагідности на скронях.

О, мої брати, не соромтесь стояти перед гордими і могутніми

У білій свиті вашої простоти!

Хай вашою короною буде скромність, а вашою свободою — свобода душі.

На порожньому полі вашої вбогости кожного дня будуйте Божий престіл,

І знайте: — потворність не є великістю, а гордість не триває вічно.

ДО 50-РІЧЧЯ СМЕРТИ Л. ТОЛСТОГО

Небагато вже залишилось у живих із тих людей, що були дорослими тоді, коли російський письменник світової слави Лев Толстой на початку листопада 1910 р. нишком вимандрував із свого родового маєтку, Ясна Поляна, і потім 7-го листопада по старому стилю на станції Остасово відійшов із цього світу.

Перед цією подією, що відбилась відгомном по цілому світі, в Росії бодай на зовні панував повний спокій. Якоїсь звичайної чергової війни не провадилось. Царська влада на чолі з Столипіним остаточно перемогла вільні подихи революції 1905 року. Велика кількість тих, що мали щось спільного з тією революцією, спокійно докінчували реченці заслання, а між ними і я рахував остан-

ні дні свого заслання в товсто засніженій і стиснутій тугими морозами Архангельщині.

І от у тій холодній тихості рознеслись відомості, з початку тільки глуховаті, про втечу Толстого. В дні своєї глибокої старости письменник не витримував Яснополянської дбайливої опіки дружини і слуг своїх, і однієї холодної ночі кудись подався... Щось мусіло статись таке, що примусило стару людину пуститись на втечу з дому... Та як би воно не сталося, але скоїлось таке, що про це тільки й говорили, щось, що заповнило всі двох столиць і провінційні газети.

У Толстого вистачило сили доїхати до маленької, до того часу невідомої залізничної станції Остасово. Коли начальник станції до-

відався, хто є той хворий, то радо дав йому притулок у своєму помешканні. Там і „зайшло соннишко землі русскої”, як тоді вживалось не тільки в часописах, але й у приватній переписці та в романах. І треба належне віддати росіянам, вони вмють звеличувати своїх велетнів не тільки у себе, але й у цілому світі. Між політичними засланцями траплялись „одержимі толстовством”. Коли ж помер їх земний бог, деякі з них стали несамовитими: гістерично плакали, цілими днями нічого не їли і твердили, що нема змислу далі жити, коли вже помер їхній великий учитель-провідник. Мушу ж сказати, що на нас, до якоїсь міри тоді свідомих українців, той посмертно-толстовський психоз також не залишався без впливу, хоча між нами не було ніодного такого, який би підпав під вплив толстовського „непротилеження злу”.

Коли помер Лев Толстой, то ми якось призабули те, що його попередніше поступування нам не подобалось. На початку 1909 року гучно відзначалось по цілій Росії сторіччя з дня народження Миколи Гоголя. Не минуло тих роковин і Толстой. Він наче мудрий учитель своєму учневі кожному творів Гоголя поклав ноти. Переважно дав низькі оцінки. Тоді Толстой не прийняв до уваги, що тож Гоголь започаткував у російській літературі реалістично-прозове мистецтво. Значить, все ж був і для Толстого, молодшого від Гоголя на дев'ятнадцять років, першим учителем у прозовому письменстві.

Отверто кажучи, Лев Толстой, як і Пушкін, Тургеньєв, Достоевський і інші російські письменники, не признавали українському народові, як і іншим іногородцям, права на самобутний національний розвиток, але ще й посередньо пригнічуюче впливали на наше національне формування. За

малими винятками наша інтелігенція 19-го століття „приобщалась к общерусской культуре”, бо ж у ній діяли такі велетні як Лев Толстой. При цій нагоді варто подати для прикладу, як один визначний правник-малорос казав мені: „Навіщо ще й вам займатись письменством малоросійщиною, коли ми вже мали таких великих письменників, як Пушкін, Гоголь, Тургеньєв, Достоевський, а до всіх ще й такого велетня як Лев Николаевич Толстой”. Коли я на це йому відповів, що нам не слідувало б писати по українському ще й тому, що, скажім, був Гомер, Данте, Шекспір, Гете, Гюго, Ібсен і т. д., то він на це: „То чужі письменники, а я вам згадав про наших, руских”...

У зв'язку з 50-річчям з дня смерти Толстого, як і належить, вся російська преса відзначила його похвальними статтями. Не бракувало й нарікань, що американська преса „відбула” мовчанкою ті роковини, хоч президент Айзенгауер дав особливе проголошення. Варто відмітити, що один із авторів, а то математик і композитор, Л. Сабаннєєв у своєму творі „Отрывки воспоминаний о Льве Толстом” (див. НРС з 20 і 21/11 1960 р.) подає не тільки похвали, але й голу правду. Він напр. пише, що Лев Толстой був дуже короткозорий, але видно з-за свого негативного ставлення до всіх на світі технічних досягнень окулярів не признавав. Треба дивуватись, як цей великий письменник міг пізнавати і сприймати всі тонкості природи і вигляду людей, коли все те було віддалене від нього короткозорістю.

Уривки з споминів Сабаннєєва незвичайно цікаві. Ось ще кілька винятків: „Думаю, що він був людиною наскрізь і абсолютно позбавленою здібности вірити” в що не було б. Це був досконалий атеїст. В релігійні чуття, розумість-

3 світу науки

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ:

Ї РОЛЯ В МОДЕРНОМУ СВІТІ І „РЕЗИДЕНТСЬКІ” ЗАЛИШКИ В ДУШІ

Провідна верства модерного українського світу це інтелігенція, і то провідна верства не тільки в культурі, що самозрозуміле, але й у господарстві та в політиці. Зрештою в усьому світі проходить процес переймання провідних позицій тією верствою, що її називають інтелігенцією. В високорозвинутих країнах цей процес відбувається повільно. Кляси, що до цього часу були панівними, не відступають своїх місць. Вони тільки під тиском життя й його потреб діляться впливами із інтелігентською верствою, якої значення постійно росте, напр. в ЗДА починаючи добою типового інтелігента на президентському стільці, Вудро Вилсона. Сьогодні часто чуємо про особливо велику, і не завжди корисну, роль інтелектуалістів в адміністрації президента Кеннеді. Взагалі демократична партія ЗДА просякнута інтелігентськими впливами, а серед лівіших груп республіканської партії виразна тенденція до подібного стану. Разом із цим інтеліген-

ція як провідна верства стає важливою теоретичною проблемою і темою соціологічних дискусій.

У народів, що втратили свою давнішу, землевласницьку провідну верству, а в умовах колоніалізму й чужинецької окупації не розвинули своїй сильної міської, промислово-торговельної класи, інтелігенція заняла порожнє місце. Вона стала єдиною національною провідною верствою. Так було в українському світі 19-20 століть, передовсім у краях, що знайшлися в межах Австро-Угорщини. У Східній Україні були ще живі й активніші, духово, господарсько й політично, рештки українських землевласницьких кіл. Однак провід революції 1917 року і Держави 4-го Універсалу спочивав всеціло в руках інтелігенції.

Тому і в українському мисленні 20-го століття проблема інтелігенції стала центральною. Довкола неї кружляють думки мислителів-публіцистів, Липинського, Донцова, хоча вони, виходячи часто з

ся, він абсолютно не вірив і ці питання його тільки дратували, злили, як свідчення людської тупости. До наукових же теорій відносився з непримиренною відразою". До цього можна хіба додати, що Толстой відносився так до всього, що мало в собі позначки прогресу.

Свого часу дивувались, чому Толстому, слава якого лунала на цілий світ, не приділили Ноблівської нагороди. Пізніше стало відомо „чому". Це ж Нобель заповів, що з залишених ним капіта-

лів нагороди можуть уділятися тільки тим, які ведуть перед у прогресі. А Толстой послідовно проповідував „опрощення", значить відкидав усякий поступ.

Комуністична влада в Москві всебічно допомагає спеціальній комісії видати всі твори Толстого в 90-ти томах. Очевидно, все те робиться не тільки з потреби вшанування пам'яті письменника, але і то головню, з пропагандивного метою.

протилежних засновків, уявляють собою романтичну реакцію проти вище окресленого модерного розвитку.

Українська інтелігенція східних земель розвивалася в атмосфері революційної боротьби в царській Росії. І це відбилось на її характері, способі мислення, навіть життєвих звичках і поставах. Українська інтелігенція Галичини формувалася в австро-польській дійсності і тому перейняла деякі риси польської інтелігенції взагалі, а зокрема риси польської інтелігенції в Австрії.

Тож цікаво буде приглянутись до сучасної критики тієї польської інтелігенції, проведеної її ученим представником, д-ром Йосифом Халацінським, професором університету в Лодзі. Подасмо низку фрагментів із його праці під заг. „Spoleczna genealogja inteligencji polskiej”. Неначе в кривому дзеркалі пізнаємо деякі риси і нашої інтелігенції в австрійській, потім польській Галичині;

риса, що поширювалась безпосередньо під впливом польських зразків, або посередньо через галичан, і в інших землях, що між двома війнами належали до Польщі. Особливо варто звернути увагу на такі риси, як мрія про державну посаду і разом із цим відтінок погорди до господарських функцій. З тієї погорди до економічної сторінки життя визволилась наша інтелігенція в польській дійсності між двома війнами, в якій посадова мрія стала або недосяжною або часто принижуючою. Далі треба відзначити велику пошану для устійненої суспільної гієрархії, що знову в'яжеться з титуломанією. Спорідненим із ними є бюрократизм, від якого ми далеко ще не вільні, і то також навіть у науковій ділянці, де цитатність, повідь ноток під текстом, взагалі вчена, апаратурна обрядовість іноді ціниться вище оригінальної думки і глибшого змісту.

ФРАГМЕНТИ З КНИЖКИ ПРОФ. П. ХАЛАЦІНСЬКОГО

„Професор Владислав Грабський слушно звертав увагу на те, що багато рис польської інтелігенції виводиться з панщизняного фільварку-двору. ...До інтелігенції напливав елемент із двору великого землевласника, з панщизняного фільварку.

В передкапіталістичній структурі панщизняного фільварку-двору організація продукційної праці полягала на тому, щоб підганяти до праці. Місце самостійного фаху займала експлуатація погорджуваної праці селянина, панська ласка, що дає право засісти до заставленого столу і до цілування панської руки.

Формування польської інтелігенції нерозривно в'яжеться з одного боку з історією упадку фільварку і двору, а з другого боку з історією розвитку міст і промис-

лу, урбанізації та індустріалізації. Польська інтелігенція... це побічний продукт переміни передкапіталістичної Польщі панщизняного фільварку-двору в капіталістичну, міську і промислову Польщу.

...У відношенні до шляхетсько-станових суспільних традицій капіталізм був потужною мітлою, яка прочищувала терен для міщанства. У нас такої мітли не було. Тому багато рис польської інтелігенції це рештки органів давньої, шляхетської Польщі, то здегенеровані останки шляхетської традиції, які капіталізм у Польщі не вимів так, як деінде, бо був заслабий і не охопив шляхетської маси, з якої формувалася польська інтелігенція. Це не припадок, що західні частини — Познанщина й Помор'я, з технічно-госпо-

дарського погляду найбільш цивілізовані і міські, не мали інтелігенції в „варшавському” чи „краківському” розумінні. Політичні моменти самі собою не вияснюють ще всього. Галичина,*) країна господарсько найбільш відстала, мала інтелігенцію найбільш обвантажену традиціями шляхетчини, хоча галицькі гімназії масово освічували селян, а політичні вольності були тут у тому періоді найбільші.

Капіталізм у Польщі розвивався завдяки чужинцям, при дуже слабій участі польської шляхти. Польська інтелігенція формувалася як побічний продукт, а не піонерський елемент капіталістичного розвитку. „Нові форми краєвої продукції почали творити чужі елементи, свобідні від традиційної польської пасивності..., а здекласована шляхетська інтелігенція тільки користалася з того, що ті інші творять для неї готові посади” (Роман Дмовський: Мислі новочасного поляка).

„Шляхетсько-двірські традиції доброго виховання йшли в парі з подивом для устійненої гієрархії суспільних становищ, йшли в парі з нахилом до займання готового місця в тій гієрархії, а не сприяли піонерським амбіціям самостійного промощування собі дороги в суспільстві” (Ф. Знанецький: Теперішні люди).

Чим була освіта для інтелігенції в роках між війнами? Освіта, стан інтелектуальної посілости, вважався серед інтелігенції титулом до того, щоб суспільство само дало інтелігентові економічні підстави відповідної суспільно-товариської позиції. З цього погляду відношення інтелігента до

краю було дуже близьке до сусунку резидентів*) до панського двору. Інтелігенція дивилась на себе як на конечний елемент суспільства, який має право до того, щоб держава його економічно утримувала, але вона, інтелігенція, не почувала себе відповідальною за господарське життя і не почувалася до суспільної солідарности з продукційними класами суспільства, селянством і робітництвом. З цього погляду край, держава, як давніший панський двір для шляхти, то „була харчівня для інтелігенції”, як висловився один із публіцистів.

Польський інтелігент ставав резидентом чужого капіталізму в Польщі, так як раніше був резидентом панцизняканого фільварку двору. Інші люди за нього працювали утилітарно, і інші за нього утилітарно думали; інтелігент почувався покликаним тільки до духової, не матеріальної активності, тільки до панської, а не хлопської праці.

Адольф Дигасінський пише в споминах із шкільних років: „Уряднича посада пахнула навіть осілому на рілі шляхтичеві, який почував під собою непевний ґрунт. Тож і труднo було дотиснутись до тих бюр запханих юрбою безплатних і платних кандидатів, приймачів дієт, канцеляристів. — Одначе звичайно, якщо не завжди, жінки облегували приступ, хоча іноді виглядало, що той приступ не можливий. А до-

*) Польський автор уживає тієї назви для країни, що так називалася в Австрії, отже і для властивої, української Галичини і для районів на захід від Сяну, які належали до Австрії. Ред.

*) Слово „резидент” має різні значення. Найзвичайніше — це мешканець, людина, що постійно живе в якомусь місці. В дипломатії — це третьої ранги представник чужої держави. Тут автор уживає цього терміну в значенні, що його добре передає російське слово „проживальщик”, себто в значенні людини, що живе при панському дворі, часто тільки з панської ласки. Ред.

рога до жінок, себто до їх ласки, завжди була отверта, подібно як і тепер при трішки вищих вимогах, для кожного, хто їм подобався мав приємну „зовнішність”, добре танцював і був милий „у взаєминах”.

Така була основа, така була маса інтелігенції шляхетського походження, людей доброї „зовнішності”, милих „у взаєминах”, людей давнього типу придворного резидента, яких старопольська шляхетська література (Гурницький) називав „людиною бесідною”, „чистим і гладким пахолком”, себто людиною з товариськими прикметами і вправно в участі в „забавах розмовних”.

Тип резидента, придворної людини, панівний тип давньої шляхетської дійсності, бо й сам власник двору належав до цього типу, разом із шляхтою поширився і на інтелігентські скупчення в містах. Без самостійного фаху, тримаючись панської клямки, шляхетський резидент пасивно пристосовувався до сложивацького існування в рамках капіталізму. Почувався людиною гонору, і згідно з шляхетською традицією гонор казав йому ставати в потребі, коли край кликав. Повстання і справа незалежності то були для нього справи його гонору.

Але резидент ніколи не думав економічними категоріями. Резидент ніколи не брав участі в господарській дійсності краю і не почувався відповідальним за неї. Господарські справи не були справами його гонору. Резидента характеризувала нехоть до продуктивно-утилітарних занять, і ту рису зберегла польська інтелігенція по шляхті.

Абстиненція від господарського життя, в усіх його виявах, так інтелектуальних, як і практично-фахових, брак відчуття господарської дійсності — то характеристична риса польської інтелігенції. І звідси такі парадокси нашо-

го недавнього політичного життя, ідеологія моцарсткової Польщі, великопанський стиль — при цілковитому опануванні заграничним капіталом основних ділянок промислу.

Чільною постаттю суспільно-національного життя культурної Польщі 2-ої половини 19-го ст. був письменник-романіст-літератор, а не інженер-підприємець. Польський інженер, добре, але на Сибірі. Польська інтелігенція формувалася з шляхти не шляхом економічно-цивілізованої експансії, але в процесі економічної і суспільної деградації шляхетського елементу.

Осередок міської інтелігенції, який рішив про суспільне і духове обличчя, не постав шляхом суспільного підвищення народних мас, що емансипуються, але постав із емігрантів великопольського двору і панщизняного фільварку. Еміграція землевласницько-шляхетського елементу до міст не була еміграцією здобувчого типу; не була це здобувча експансія, але втеча перед суспільним і культурним банкрутством... Для багатьох... втеча до міста — то був відхід на емеритурі...

...З фактом, що польська інтелігенція формувалася з шляхти в процесі її деградації в'яжуться численні риси суспільного обличчя інтелігенції. Затримаюся тут на одній характеристичній рисі, передовсім для галицької урядничої інтелігенції. Маю на думці бюрократичні нахили. На бюрократичні нахили здекласованої шляхти слушно звертав увагу Ст. Щепановський у „Галицькій нужді”. Звідкіля ті нахили? Передовсім із подиву шляхтича для суспільної гієрархії і зв'язаного з нею обряду. По-друге, здекласованому шляхтичеві паперова формалістика бюрократичного урядування давала підмінку давньої сфери його суспільної важності і великості. Паперова формалістика це

своєрідний суспільно-товариський ритуал, який має відгородити бюрократу від плебсу, ритуал, що вимагає знавства. При допомозі паперової формалістики „душа” деградованого аристократа борониться перед стиком із дійсністю. Чим був би галицький граф на становищі повітового старости чи радника намісництва, коли б урядування було таке просте, що його міг би виконувати кожен розумний селянин? Треба було зробити його складною аристократичною ділянкою. Більшість т. зв. інтелектуальних бюрових занять це по суті не є інтелігентні заняття; інтелігенція надала їм характер вищих занять під впливом своїх панських амбіцій. В бюрократичних нахилах торчить самооборонна реакція шляхти, що деградується. Але тією самою хворобою бюрократії страждав і інтелігент селянського походження з панськими амбіціями.

Демократичне походження це ніяка гарантія демократичних аспірацій. Легко бути демократом —

каже оди́н із героїв інтелігентських повістей Влодислава Печинського — коли людина належить до аристократії, але як бути демократом, коли хтось має в родині шевця?

...Бюрократичні нахили виявляє однаково і здекласований шляхтич, як і інтелігент селянського походження, що стилізується на пана. І додаймо, що ті нахили проявляються не тільки в бюровій ділянці. Паперова формалістика проникає і в сферу „вченості” і освіти. „Бюрократичною” може бути докторська праця, так само як і спосіб урядування.

Того явища не вясняє вповні відклик до цісарсько-королівських впливів. Зразки йшли звідтіля, з двору Франца Йосифа, але розуміти чар того двору для галицької шляхти можна тільки на підложжі політичної, економічної і суспільної деградації галицької шляхти в країні господарської відсталості і приповідкової галицької нужди”.

ДО ВСІХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНО- ЗНАВСТВА

Чергові, незалежні від В-ва, технічні труднощі спричинили тримісячне опізнення появи 15-го зошита ЕУ/2. Ми були заповіли його появу на квітень, тимчасом мали ми змогу розсилати його щойно в кінці червня ц. р.

Підготовляємо переплет і розсилку третього тому ЕУ/2 і у зв'язку з цим звертаємося до всіх передплатників, які в останніх трьох роках змінювали місце свого замешкання, щоб негайно повідомили нас про зміну адреси, якщо цього вони дотепер не мали змоги зробити.

Третій том ЕУ/2 висилаємо, як завжди, порученою поштою. Роз-

силка, при нашій надмірній скромній адм. апараті, забере кілька місяців часу.

Вміжчасі праці над появою чергових зошитів інтензивно продовжуються. Всіх, що залягають з передплатою прохасмо її вирівняти. Повідомляємо, що наклад першої, загальної частини Енциклопедії Українознавства повністю вичерпаний.

Просимо вибачення за неможливість дотримати заповідженого реченця й дякуємо сердечно за прихильність до нашого почину.

Видавництво

Енциклопедії Українознавства

Адреса:

Verlag „Molode Zytia”

Muenchen 13

Hohenzollern Strasse 100

СУЧАСНА ПІАНТОМАХІЯ

Проминули два місяці від нашого останнього огляду світових подій. За ті два місяці проблема Берліну загострилась до того ступня, що обі сторони заговорили про можливість збройного конфлікту. — СССР зірвав перемир'я і провів двадцять (до сьогодні, 15 жовтня) атомових вибухів, запобігаючи дальші, щораз сильніші до кінця жовтня. — В Београді відбувся світовий конгрес „невтральних“. — В Ляосі разом із закінченням дощового періоду очікують віднови боїв. — Південний В'єтнам загрожений комуністичним наступом; особистий дорадник президента Кеннеді, ген. Тейлор, висланий туди для оцінки ситуації та для знайдення засобів рятунку. — В Конго, в провінції Катанга, мав місце ганебний і ганебно провалений наступ військ Об'єднаних Націй проти самостійницьких прямувань тієї країни. — Щоб рятувати ситуацію вийхав туди генеральний секретар ООН, Гамершилд, і згинув у літунській катастрофі. — Після цієї військової поразки і після смерті Гамершилда ООН знайшлися в стані банкрутства. — Сирія, що перед трьома роками добровільно з'єдналася з Єгиптом в одну Арабську Республіку, відокремилася знову і стала самостійною державою. — Війна в Альжирі перетво-

рюється в громадянську війну „колонів“, європейських осадників, проти альжирських тубільців і проти уряду де-Голя, який тільки завдяки щасливому випадкові вийшов ціло з атентату. — В Бразилії зміна президента і конституції, що трохи не довела до громадянської війни...

Це далеко не все і це все за два місяці! Свідомість пересічної людини губиться в тих подіях і байдужіс до них. Який контраст до свідомості нормальної людини зовсім мирних часів. Колись, на порозі нашого століття, в порівнянні з сучасними подіями мала війна Англії з бурами в далекій Південній Африці була постійною темою тодішньої світової і нашої преси, постійним зацікавленням і предметом товариських розмов у глухих провінційних кутках України. Наші діди й батьки подивлялись хоробрість бурів, які протиставились найбільшій тодішній потузі світу, Англії; оповідали легенди про їхнього національного провідника і героя, Крюгера. Сьогодні англійська імперія в Африці, яку з таким розмахом розбудував Сесил Родс, вихвалюваний Освальдом Шпенглером як тип будучини, в руїнах. І цілий світ у хаосі. А над ним, як над Фавстом у трагедії Вольфганга Гете, співає хор духів: — Горе! Горе! Завалений той гарний світ могутнім п'ястуком! А ми переносимо в ніщо його руїни і нарікаємо, що пропала краса. Могутніший з-поміж синів Землі, пишніший збудуй його наново. В своєму лоні збудуй його! Починай життя наново, ясним поглядом, і нові пісні прозвучать у ньому...

Глибший глузд сучасного пливкого хаосу це шукання форм будучини для розваленого світу. Головний мотив сучасної світової історії це народження і зударі рі-

Зосим Дончук

МОРЕ ПО КОЛІНА

Сатирична повість

Мовний редактор Іван Боднарук. Тверда обкладинка роботи Богдана Мухина. Друкарня М. Денисюка, Чикаго. Наклад автора. Філадельфія, 1961. Стрінок 296.

До Читачів! Перша частина цієї повісті вийшла під назвою „Гнат Кіндратович“. Третя частина вийде під назвою „Ясно-видець Гері“.

зних задумів, різних концепцій упорядкування хаосу. Це сучасна гігантомахія, боротьба велетнів, а а все інше це тільки дрібніші, бічні мотиви, що вплітаються в цю, сьогодні ще не зовсім проглядаю і зрозумілу, музику.

„Зближаємось до такого стану воєнної техніки, коли один натиск гудзика може перемінитись у жахливу дійсність. Не треба посилати за границі ні одного-єдиного вояка, самими технічними операціями на власній території можна смертельно вдарити воєнного ворога". Так характеризує нинішню ситуацію один із чільних науковців-фізиків (Тірінг).

Отже якщо завтра війна, та світова, велика, супроти котрої різні зударі на Далекому Сході чи в Африці — це герці, якими починались колишні козацькі битви, — отож якщо дійде до безумства атомової війни, тоді людство правдоподібно буде звільнене від шукання доріг до упорядкування життя. Воно дійсно, як сказано в вище наведеній пісні духів, перенесе сучасну руїну в велике ніщо, в загин життя на нашій планеті. Але коли переможе життя і розум, хто з нині воюючих гігантів покладе свою печать на обличчя будучини?

В ВЕРСТАТАХ МАЙБУТНЬОГО

Зарисовується кілька більших концепцій, а в усіх одне спільне: свідомість, що людство стало вже одною спільнотою життя і тому коначною зробилась організована єдність світу. Різниці в тому, як мала б виглядати та єдність і як до неї дійти.

Найбільш ясною і розробленою є концепція комуністичного світу, а її динамізм приводить до найтяжчих криз і воєнної небезпеки. Ця концепція сплелася в її осередку, в Москві, з давньою, подібно динамічною концепцією третього, московського Риму, після якого вже іншого не буде.

Однаке життя вже вносить поправки. Той єдиний світ комуністичної будучини виявляє вже різні розколини у власному нутрі. Поруч Москви Пекін стає другою столицею комуністичного анти-папи і анти-кесаря. Ці розкодження не прикрила навіть присутність прем'єра Чу-ен-лая на конгресі в Москві, що саме відбувався. Хрущов вітав китайського достойника з особливими почестями, але коли в своїй шостигдинній промові московський диктатор осудив Альбанію, зараз же на другий день Пекін підтвердив

свою опіку над неслухняним сателітом, а Чу-ен-лай отверто став в обороні „братньої" держави. Београдська єресь ще ясніше підкреслює, що комуністична єдність такою єдністю не є, і під червоним саваном будучини відгравалися б подібні події, аж до воєнних розправ включно, як і розгравалися вони колись під омофорами інших догматичних ідеологій. Комунізм не означає ще остаточного світового миру й порядку.

Але сьогодні концепція комунізму в наступі, і завдяки власній динаміці, послідовності, впертості в прямуванні до цілі, і завдяки браку подібного динамізму і такої ж послідовності у інших концепцій. Комунізм користується незвичайно складною і детально розробленою тактикою. Її першим кроком є далі валити давній порядок, щоб на хаосі будувати свою диктатуру. Цій цілі служать усі останні тактичні посунення Москви: терор супроти світу (як стверджують спеціалісти атомової техніки, вибухи 50 мегатоннових бомб не мають дослідного значення!), цій цілі служить утопія для своїх підданців і для наївних лю-

дей з-поза советського царства (таке призначення новопроголошеної Хрущовим „двадцятилітки“, в якій нарешті має настати довго обітований, вже не соціалістичний, але широко комуністичний рай). Разом із показами сили і спокусами для уяви йде вперта праця вироблених політичних, дипломатичних і військових штабів, тієї справжньої лябораторії, де пригтовляються рішення.

Що означає мур, який ділить Берлін на дві частини, модерна паралеля до давнього китайського муру? Чи це муроване свідоцтво бажання тимчасової безпеки

задля розбудови того ще раз обіцяного раю? Чи це тактичний хід для роз'єднання альянтів, задля розсварення їх із Західною Німеччиною? Москва грає одночасно на багатьох інструментах і правдоподібно цей мур символізує всі ті цілі...

Коментар східних берлінців під час будування граничного муру з заздалегідь пригтованих плит:

„Ви тільки подивляйте соціалістичний поступ — наша держава, єдина в цілому світі має переносні тюремні стіни!”

КОНЦЕПЦІЯ ЗДА, ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АЛЬЯНС

Силowym протиставленням і противагою комуністичного динамізму можуть бути тільки ЗДА. Але вони не репрезентують якоїсь ясної й виразної концепції світового миру. Зразу ЗДА хотіли передати функції порядкуючої і миротворчої інстанції Об'єднаним Націям і різним міжнародним культурним, економічним, харитативним організаціям. Але ОН де-далі виявлялись нездібними, незрілими до виконання такого завдання. ЗДА мусіли повертатись до давніших альянсів і до співпраці з європейськими союзниками, яких у 50-х роках легковажили, навіть ображали. ОН переживають сьогодні тяжку ідейну, моральну і фінансову кризу. А друга опора політики ЗДА, альянс із Європою, точніше її найсильнішими державами: Англією, Францією й Німеччиною, це покищо тільки тимчасове порозуміння для оборони перед комуністичним наступом, порозуміння, що не шукає спільної ідеології, спільної концепції світу, але вигладжує компромісами різниці тактичних думок між партнерами, різниці, які підживляють твердшу поставу супроти советської загро-

зи і навіть осмілюють наступаючого ворога.

Поруч тих головних силowych піль позначуються зачатки нових. В першу чергу це нова Європа й її концепція ступневого порядкування хаосу, створеного воєнними і революційними струсами нашого століття. „Спільний Ринок” шости держав (Франції, Німеччини, Італії, Бельгії, Голляндії й Люксембургу) дав підвалини небувалого добробуту й багатства, і дав базу політичного зближення недавно ворожих держав. Сьогодні вже Англія й Данія пристають до того об'єднання, а інші, як Швеція, Австрія, Швайцарія, шукають можливостей співпраці без порушення їхньої неутральности. Народжується блок народів високої культури і високорозвинутої економіки, а їх політичний союз у формі З'єднаних Держав Європи зразу ж і то рішуче перекинув би терези світової ваги в користь комунізму. Правдоподібно тут лежать глибокі причини нинішнього поспіху Москви. Вона старається всіми способами не допустити до того європейського об'єднання, а на випадок, коли б во-

но здійснилось, вона хоче мати остаточно устійненими, утвердженнями й забезпеченими границі свого царства...

Вкінці домагається голосу серед гігантів табір т. зв. неутральних із Індією як найбільшою державою на чолі. Конгрес у Београді з вересня ц. р. мав бути показом сили і значення того табору. Він був тільки доказом ідейної й моральної незрілості до великої миротворчої ролі, по яку той табір посягає. Один дотепний журналіст оповів з нагоди београдського конгресу казку, якто до багатого короля зголосився „король жебраків”. Його не пустили до палати. Та він домагався, бо коли король найбагатший, а він найнужденніший, то і король і він це крайності, отже споріднені, отже рівні. Аргументи не помогли... Нинішні „неутральні”, по-

стійні клієнти Москви, Ваншинг-тону і європейських столиць, могли б зайняти почесне місце між гігантами, але вони мусили б багатству і силі ЗДА чи СССР протиставити багатство духа і моральну силу. Та саме цього не було. Був тільки страх перед Москвою, яка закипала собі і напередодні београдського конгресу почала свою серію атомових вибухів. Навіть на осуд не спромоглися „неутральні”...

Бльок нової Європи, її З'єднані Держави, це ще пісня будучини. Бльок неутральних і матеріально, і мілітарно, і морально покищо безсилий. Фактично проти себе стоять комуністичний гігант і ЗДА, які намагались діяти то через ОН, то через європейський альянс, і яких політика разом із ОН переживає кризу.

БЕЗГОЛІВ'Я В ОН. „ОТАМАНІЯ” В ЗДА

Інтимним бажанням ЗДА було утримувати мир і порядкувати світ через Об'єднані Нації. Останні два місяці якнайяскравіше доказали передчасність, якщо не провал тієї ідеї. ОН стали сьогодні після смерті їх авторитетного генерального секретаря, Гамершилда, за висловом Бернтранда Расела... тільки позорищем.

Які можливості отверті для ОН? Вони можуть бути міжнародним клубом державних представників, і це вже було б деяким їх оправданням. Сьогодні часто повторюють думку, що треба говорити, переговорювати, бо поки говорять, до того часу не воюють. Але ясно, що така світова клубова говоришня не приковувала б до себе стільки уваги; ясно, що держави, головню ЗДА, не вкладали б у такий клуб стільки коштів, не відряджали б до праці в ОН своїх чільних політиків, як ось дворазового кандидата на президента, Стівенсона. Народи ОН не пере-

творювалися б у такі завзяті дипломатичні бої, а вибір нового генерального секретаря не був би проблемою світової політики і зудару на противних бльоків. ОН в очах світу і учасників повинні бути чимсь більше, а не тільки клубом для зустрічей.

ОН можуть бути форумом розумної світової opinio і збережником опертої на тій opinio моралі у взаємодіюваннях народів. Це була б уже незвичайно велика і важна функція. Але саме нинішнє приниження ОН по суті це повна невдача, повна неспроможність виконати це завдання. Вхід до ОН десятків нововизволених народів без історичних традицій і досвіду не підніс значення і поваги тієї організації, а навпаки отворив двері навістяж для демагогії й пропаганди, і форум розумної дискусії поглядів часто переміняється в віче невисокого позему. Це відповідний терен для совєтських маневрів і представники

СССР користають із кожної нагоди...

Подібно і в моральній площині ОН котились щораз далі вниз. Не справедливисті і не загальні мораль, але тільки егоїстичні інтереси окремих держав, чи їх груп були рішальними. Ніякого загального, всіх обов'язуючого закону, аж до заперечення основних засад, задля яких створено ОН. Молоді народи, ледве визволившись і ледве тримаючись допомогою з-зовні, вже цензурують вільний вияв поглядів на нарадах ОН, як це було в випадку з промовою міністра Південно-Африканської У-

нії. Ті народи ледве визволившись, сьогодні підтримують найжорстокішого поневолювача: Москву. Також у внутрішній політиці тих народів не все в порядку. Кореспонденти найповажніших світових газет відзначають психологічно зрозумілий гін провідних верств новостворених держав до люкису. „Політичні провідники західньо-африканських держав, що тількищо стали незалежними, а вже стараються здобути рішальні впливи на цілу Африку, здається, не мають нічого більш спільного, як кидатися в оргію розтратності і корупції” (Вельтхоє,

Накладом в-ва „ОРЛИК” вийшла книжка

Андрій Білинський

В КОНЦТАБОРАХ СССР 1944-1955

Спогади і спостереження з передмовою ген. Ол. Грекова.

Автор учасник бою під Бродами попав у советський полон і був засуджений на 10 років таборів примусової праці. До 1951 р. перебував на Воркуті. 1951 р. переведений до Казахстану. За участь в конспіративному житті концтабірних організацій 1953 р. засуджений на кару смерті, замінену на 25 років ув'язнення. Як німецький громадянин він повернувся разом із іншими німецькими полоненими до Німеччини в кінці 1955 року.

З рецензій

„Немає сумніву, що для нашої найновішої історії поява спогадів Андрія Білинського є безперечним придбанням, незалежно від того, як хто буде сприймати його особисті думки й роздумування. Вартість їх — у масі занотованих фактів. Але мають вони безперечну вартість не тільки як історичний документ-свідчення, а й як матеріал до пізнання тих проце-

сів, що ще недавно відбувалися та мабуть і тепер відбуваються серед населеників концтаборової України. Тому радимо тим, хто цим цікавиться, перечитати ці спогади”.

Дм. Соловей („Нові Дні” — Торонто, Жовтень 1961).

„Не є жадною стратою часу читати добру книжку. До таких справді добрих книжок можна зачислити книжку д-ра А. Білинського п. н. „В концтаборах СРСР 1944-1955”. Працю... можна зачислити до найкраще написаних українських книжок. Під науковим поглядом ця книжка може конкурувати з найкращими західньо-європейськими науковими виданнями. Зрівноважена об'єктивність в передаванні культурного, релігійного, господарського, соціального і політичного життя в границях СРСР є тим найважливішим елементом, який підносить вартість цієї книжки в очах читача”.

Діон Т. Кульчицький („Християнський Голос”, Мюнхен)

Книжка має 380 сторінок. Ціна 10 нім. марок (2.50 дол.), в твердих обкладинках 25% дорожче.

Замовляти можна через наше видавництво.

15/9). Той же кореспондент відомого швейцарського тижневика додає, що „коли мова про підкупність, привласнювання державних фондів, обман — Гана стоїть на першому місці”. Президенти малих державок із крайнє убогим населенням будують із престижних мотивів „малі Версаї” в Африці з спроваджуваного італійського мармуру, з водогроями, абстрактними різьбами серед парків. В середині тих палат подібний люксус, столи для сотень гостей, золотий посуд. В Гвінеї один міністр придбав для себе особисто вже п’ять дорогих самоходів марки Мерседес, інший замовив у Парижі 25 убранных власної ексцеленції. Не можна сказати, що ті володарі не думають про будучину: їхні приватні банкові конта в швейцарських банках постійно росуться... І вони орієнтуються добре, бо пропасть між тією новою провідною верствою і населенням у нужді збільшується, а недавно здавлені страйки і опозиційні виступи в Гані це зловіщі знаки.

Але сьогодні ті держави тво-

рять найбільшу групу в ОН, в їх руки віддана розумна опінія і для всіх одна мораль світу... І під їх впливом протиколоніалізм, свобода народів, самовизначення, всі ті поняття дістали зовсім „модерне” розуміння, яке є нічим іншим, як повним тріумфом расизму. Колоніалізм це поневолення чорних білими. Зате не є колоніалізмом поневолення білих білими в ССРСР і африканські й азійські держави обурюються, коли — як у знаменитій промові президента Кеннеді в ОН — рядом із їхньою боротьбою за визволення ставити проблему поневолення народів Східньої Європи. ОН глуху на берлінський мур, трагедію німецьких втікачів, не говорити вже про українських. Це ж білі розстрелюють білих, отже все в порядку! В зв’язку з цим оповідають анекдоту, що характеризує мораль ОН. До Негру мала прийти делегація німців. Вона просила його прихильності до справи самовизначення для Східньої Німеччини. Негру мав відповісти: — Панове, ви говорите так, неначе ви азійці чи африканці... Так само не є колоніалізмом поневолення жовтих жовтими, отже Китаєм Тибету, або чорних чорними, про що мріють кандидати в панафриканські провідники. Тріумф расизму! Що таке розуміння колоніалізму найвигідніше для Москви — це ясне. І тому в цьому пункті між Москвою і молодими африканськими державами повна співпраця. Як виглядають ОН, як орган світової розумної і справедливої думки і моралі, при такій рішальній більшості — про це не треба говорити. Одна справа — це визволення колоніальних народів, а інша справа передача проводу світу до рук свіжих пущеників на волю...

Але Гамершилд хотів ще чогось більшого. Для нього ОН були не тільки органом розумної, узгідненої світової опінії, і не тільки сторожем для всіх однакової

Читачу! Чи Ви маєте серію марок (4 зразки, 4 портрети Тараса Шевченка, роботи графіка Івана Яцїва), видану Товариством Приятелів Капелі Бандуристів? Можливо, що Ви філятелією не цікавитись, але українська пісня напевно близька Вашому серцю. Набуваючи ті марки, Ви підтримуєте Капелю, яка віддано працює задля культури тієї пісні.

І що важне! наліплюючи ці марки на ковертах, Ви популяризуєте ім’я нашого найбільшого поета серед неукраїнського світу!

Замовляйте однодоларові аркуші. Адреса:

Friends of the Ukrainian Bandurist Chorus, Inc. — P. O. Box 119, Hamtramck Br., Detroit 12, Mich.

і всіх обов'язуючої моралі. Вони були в його очах і зачатком світового уряду, який мав би діями промощувати шляхи тій розумній опінії й тій загальній моралі. Це завдання було б передовсім негативне: не допускати до порушення миру, до війни, а далі вже полагоджувати всі суперечки судом тієї розумної опінії й всіми визнаючої моралі. Розгородивши військом ОН Ізраель від Єгипту 1956 року ОН виконали те завдання. Але цього року Гамершидл посунувся далі. Під тиском африканських держав, яких голосів йому було потрібно, він кинув військові частини ОН у наступ, у війну в Конго. Це було остаточне припечатання ОН в нинішній їх формі. Світова організація програла війну на полі бою з малою країною.

І світова організація програла війну морально, заперечуючи тією війною гасло самовизначення під впливом отого расистичного розуміння колоніалізму, що його однаково підтримує Москва і підтримують численні африканські держави.

І засадничо ОН в сучасній формі не надаються до ролі наддержавного парламенту з виконавчим органом генерального секретаріату, який переводив би ухваля того парламенту. На наших очах провалилася 4-та Французька Республіка, бо парламент із п'ятнадцяти партіями був нездібний до розумних рішень. А це ж були французькі партії, зв'язані спільними традиціями, спільною культурою. Що ж у випадку ОН, парламенту із сотнею партій, і то

НОВІ КНИЖКИ В-ВА М. ДЕНИСЮКА, ЧІКАГО

Юрій Тис: НА СВІТАНКУ (біографічна повість з життя Марка Вовчка). Літературна й мовна редакція: Ст. Риндик та І. Боднарук. Тверда оправа в імітації шкіри, з позолоченням, у мистецькому оформленні Оксани Мошинської. Чікаго, 1961, 8° (18,5 x 13,5), ст. 404. Тираж 3.000 прим. Ціна 4.50 дол.

За характеристикою автора „це роман, де письменниця являється осередньою постаттю і де цілий тогочасний світ сприймаємо крізь її серце і душу”.

Софія Парфанович: ВІРНИЙ ПРИЯТЕЛЬ (оповідання з життя домашнього кота). Літературний і мовний редактор А. Юриняк. Тверда оправа в імітації шкіри, з позолоченням, у мистецькому оформленні Оксани Мошинської. Чікаго, 1961, 8° (18,5 x 13,5), ст. 208. Тираж 2.000 прим. Ціна 2.50 дол.

Книжка є доброю лектурою не

тільки для молоді, але й для старших. Скоплено на гарячо вигадливість Биця і ситуації, в які він попадає і з яких усе таки завжди добре виходить, тримаючи увагу читача.

Галія Лагодінська: ДО СОНЦЯ — ДО ВОЛІ (мандрівка юности). Літературна й мовна редакція: Анатоль Калиновський та Іван Боднарук. Тверда оправа в імітації шкіри, з позолоченням, у мистецькому оформленні Оксани Мошинської. Чікаго, 1961, 8° (18,5 x 13,5), ст. 256. Тираж 2.000 прим. Ціна 3.00 дол.

Авторка реально змалювала психологічні основи української підпільної боротьби. Авторка в мистецькій формі відзеркалює наш світ боротьби, в якому були поодиначі найкращі елементи: любов до Бога і України, кохання і музика.

Адреса видавництва
Mykola Denysiuk Publishing Co.,
2226 W. Chicago Ave., Chicago
22, Illinois, U. S. A.

расово роз'єднаних, без спільної традиції, „партий“ із різним культурним рівнем. Безнадійність, яку з трудом поборюють народи у внутрішній політиці, помножена і перенесена на міжнародний терен: — це ОН як наддержавний парламент із виконним органом.

Такі іманентні, внутрішні причини провалу ОН, з якого вони ледве чи скоро видужають. Та є ще зовнішні причини. Комуністичний табір із своєю ясною концепцією панування над світом робив усе, щоб усунути з дороги перешкоду, якою при всій слабості були ОН, за яких спиною стояли ЗДА. Це ж під фірмою ОН загорджено комуністичній дорозі до Кореї, отже і до Японії. Під фірмою ОН не допущено до комуністичних махінацій у Конго в 1960 році. На форумі ОН все ж таки можливо тепер мобілізувати опінію проти терористичних атомових тестів СССР. Тож підривати ОН, дискредитувати їх, унешкідливити їх системою „тройки“ — це послідовні намагання СССР.

Ще важнішою зовнішньою причиною слабости і нинішнього небезпечного залому ОН є те, що головна сила, яка могла б і навіть хоче вести світову політику при допомозі тієї організації, себто ЗДА, не мають ясної динамічної концепції нового світового миру й порядку, і тому діють без виразного плану і нерішуче. Такою була політика ЗДА за попередньої, республіканської адміністрації. Такою залишилась покищо і при теперішній, демократичній. Це також має деякі зрозумілі причини. Молодий президент застав готовим цілий асортимент кандидатів на керівників зовнішньої політики ЗДА, отже і політики вільного світу взагалі: Стівенсон, Фулбрайт, Гамфрі, Менсфілд, Бовле, Вілліамс... Президент рішився на незнаного досі „менеджера“ Раска, а відповідальні пости обсадив тими кандидатами. І тепер на зди-

вування і збентеження світу, який чекає від ЗДА сильного проводу, загрожена Європа і загрожений світ дістають щораз нові і часто суперечні заяви всіх тих шости кухарів від закордонної політики, і згідно з приповідкою при тих шости кухарях стравної їжі мало. Є позначки, що президент поволі обмежує ту політичну отаманщину. Але в час смертельних загроз вона є і смертельною небезпекою. І так, коли після поразки військ ОН в Конго опінія Європи, і то не зацікавлених, але справді невірних держав, і навіть опінія ЗДА, осуджують той крок ОН, представник ЗДА в ОН, Стівенсон, називає агресію на Катуангу потрібним і розумним ділом... Коли важно зберегти твердішу поставу в справі Берліна і так здобути кращу вихідну позицію для евантуальних переговорів, як цього вимагають найбільш загрожені Німеччина і Франція, в той час названі сенатори переминяються у мандрівних проповідників різного роду уступок, і змушують відповідального керівника стейт-департаменту спростовувати ті заяви і ослаблювати прикре від них враження. Таких прикладів можна подати більше. Проти одної, послідовної і рішучої політики СССР є не одна, але кілька альянтських політик, і навіть кілька політик самих ЗДА...

А разом усім їм бракує достойної постави провідника, якого треба респектувати. Чому „нейтральні“ так розперезано лають ЗДА, а такими тихенькими кроками, навшипиньки, ходять коло Москви? Це питання, що її поставив амбасадор ЗДА державним провідником в Індії. Ось у Београді „нейтральний“ Тіто оправдував советські атомові вибухи, і тільки дехто дискретно висловив не обурення, але здивування... Відповідь на це питання дав промінентний дипломат ішої „нейтральної“ держави: „Коли ви зважителя про-

тиставитись Хрущову, вас копнуть. Коли ви ганите ЗДА, американські урядовці бігцем біжать до вас з обіцянками збільшеної допомоги, з ніжними словами, що неначе кажуть: „О, мій дорогий, чи може знову ми чимсь провинились?” ЗДА не діють як велика потуга і тому не можуть очікувати, щоб супроти них поводитись, як супроти великої потуги”. (US News 10/10).

1945-ий і 1961-ий рік! Тоді на руїнах світу стояв єдиний переможець у війні: З'єднані Держави Америки. Здавалось, починається доба американського миру, пакс амерікана, і то не в якійсь частині світу, але на всій плянеті взагалі. Сьогодні після шістнадцяти років тодішній володар світу загрожений у власному домі й будує сховища для рятунку перед можливим нападом недавнього бідного „союзника”... За останній рік ЗДА мілітарно дуже підтягнулись і темпо дальшої матеріаль-

ної, збройної підготовки до можливої найбільшої проби і міри прискорили. Але мобілізація свідомості й волі американського гіганта щойно в початках. І на цю недостатчу звертає увагу президент Кеннеді своєму народові, коли запитує, закликає його: — „Чи ми згодні робити так як росіяни, що приносять у жертву сучасність в ім'я будучини, чи маємо жертвувати нашу будучину, щоб насолоджуватись сучасністю? Це рішення, що перед ним стоїть наша нація, вибір не між двома особами або двома партіями, але вибір між інтересом спільноти і добробутом індивіда, між національною великістю і національним загином, між свіжим повітрям поступу і порожню, глухою атмосферою „нормального”, між рішучою відданістю і повзаючою пересічністю...”

Від того вибору і від того рішення залежить вислід сучасного зудару гігантів, залежить доля світу й людини.

М. І.

Нова книжка В-ва „КЛЮЧІ” — Серії: „ЖИТТЯ і МИСЛІ”

В листопаді цього року вийде збірка есеїв

Д-ра ТОМИ ЛАПІЧАКА

на тему

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: — його критика і оборона

Сподіємось, що наші Читачі, які мають попередні випуски серії „ЖИТТЯ і МИСЛІ”, схочуть мати і цю нову книжку.

Прохаємо вже замовляти. Цим поможете нашому видавництву легше справитись із коштами паперу й друку.

Ціна 3.00 дол.

Члени „Збірного Меценатства” за минулий 1960 рік отримають цю книжку як премію.

СОВЕТСЬКІ ЖАРТИ

Гострий дотеп, колючий, навіть немилосердий — це звичайно кляпа безпеки для розряду занадто сильного душевного напруження. В таких дотепах, згущених, часто велезначних, легко передаваних із уст до уст, знаходить полегшу деспотичними режимами давлений дух людини й її покалічене життя. Зашморг у комуністичній дійсності дає побуд до своєрідної „народної” творчості в цій ділянці, а свіжій німецькій втікачі із своїм манаттям радо переносять продукти тієї масової творчості на захід. Тож у німецькій пресі тепер можна знаходити щораз нові зразки ідких дотепів. Подаємо низку таких стріл, скерованих проти ненависного режиму.

Навіть переконаному, вірило-нийному товаришеві потрібний іноді душевний вентиль, щоб не розтріснутись. Це гарно зображено в байці про добре вишколеного, східньо-берлінського пса, який прийшов у гості до свого західньо-берлінського родича.

— Чим можу тебе угостити? Може хочеш гарної, соковитої кісточки?

— О, ні! Дякую. У нас дома я маю багато їсти, і краще, ніж тут, у вас.

— То може хочеш чогось напитись?

— Дякую, не відчуваю спраги.

— То може проспишся в моїй димівці?

— І за це дякую. У нас, у Східньому Берліні маємо люксові, ogrівані приміщення.

— То скажи, до біса, чого ж ти примандрував сюди?

— Хочу погавкати...

— Товариші — викрикує промовець — до закінчення найближчої п'ятирічки муситимемо трішки затиснути реміні. — Хтось голосом повним радості і надії:

— Товаришу, скажіть, де можна дістати ремінь...

Чоловік застас дружину з любовником. Обурений кричить: —

Дурні, то ви тут воловодитеся, а там, у розподільні вже цілу годину продають цитрини!

Західній німець у відвідинах у східньо-берлінського приятеля дивується перервою в постачанні електричного струму. — Чи так буває у вас часто? Ми маємо завжди доволі струму.

— Бо ви відстали. Так було й у нас десять років тому...

Советський директор фабрики з гордістю пояснює відвідувачеві: — Першого року ми продукували 5000, другого 50.000, третього — мільйон...

— Мільйон? Чого?

Директор показує картку з написом: — „Більше не виробляється”.

Колгоспник хвалиться соціальним поступом: — Раніше було тяжче. Я мусів помагати дружині прати білля. Але тепер інакше. Дружина каже: — Дай мені сорочку і штани, а сам тимчасом кладись до ліжка...

Колгоспник гризе сіно. Це завважує урядовець і обурено кричить: — Але ж товаришу, а що ж робитимеш зимою? Тепер, у літі, їдять траву...

Урядовець мешкального уряду доброзичливо і співчутливо: — То значить, приділене помешкання не подобається вашій дружині? Тоді краще пошукайте іншої дружини. Її можете дістати негайно...

Вчитель: — Де повісили ви дома портрет Леніна?

Учень: — Ми не повісили, бо при стінах живуть інші родини. Ми мешкаємо на середині...

— Чи знаєте, що „Правда” розписала конкурс на найкращий політичний дотеп?

— А яка перша нагорода?

— 20 літ!

Над ранком каменичний сторож стукає від дверей до дверей, але й заспокоює переляканих мешканців: — Лиш не бійтесь, товариші! Це тільки горить наш дім!

Що? Іван Іванович помер? А я навіть не знав, що він арештований!

В повідомленні було написано: — Господеві сподобалось перенести нашого діда в кращий, по-

тойбічний світ. — На другий день родину покійного арештовано за критику советської держави...

Арештанти між собою: — Ти збожеволів? Навіщо ти признався, що нелегально дістав цукор?

— Що ж мав я робити? Це ж прокурор сам його мені продав...

Що це є авто? — Це загальний, технічний засіб пересування з місця на місце, яким робітничка класа користується через своїх вибраних представників...

Кондуктор трамваю: — Дальше проходите, панове!

— Але ж ми не пани, ми товариші!

— Не може бути! Товариші не їздять трамваями, їздять автами...

Кравець у Москві стверджує, що матеріялу на убрання для Хрущова замало. Кравець у Београді стоїть на тому, що його досить. Чи це знак, що београдський кравець кращий? Ні, це тільки значить, що в Београді Хрущов значно менший ніж у Москві!

Видання Українського Музичного Інституту в Нью-Йорку

**Микола Грінченко
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ
МУЗИКИ**

(2-ге видання — 1961 р.)

Із передмови І. Соневицького: „Історія української музики М. Грінченка була побудована на великому фактичному матеріалі з друкованих і архівних джерел. Ця праця вперше розкривала всьому світові багатство національних, музичних скарбів України, давала загальне уявлення про багатовікову музичну культуру талановитого українського народу”.

**Нове видання „Книгоспілки”,
Нью-Йорк**

Леонід Полтава

ТИСЯЧА СІМСОТ ДЕВ'ЯТЬ

Історичний роман з часів гетьмана Івана Мазепи.

Літературна редакція Івана Крилова. Обкладинка Петра Сидоренка.

Книжка в твердій, полотняній оправі, сторінок 224.

Ціна книжки в твердій оправі 3.30 дол. В м'якій оправі 2.80 дол.

Західньо-німецький журналіст до Ульбріхта (диктатора Сх. Німеччини з ласки Москви): — Як допускаєте до того, що партійні накази писані такою огидною німецькою мовою?

— Цьому винні перекладачі. В російській мові вони звучать прекрасно!

Яка різниця між Кадаром (мадярським диктатором) і ракетою Гагаріна? Відповідь: — Немає різниці. Обома керує Москва!

Два приятелі гуляють по бульварі в Будапешті. — Яка година?

— Я не маю годинника, але тепер точно сьома!

— Звідки знаєш?

— Оце люди саме позамикали вікна, а точно в сьомій починається австрійська радіопередача.

Партійний промовець годинами торощить про Маркса. — Чи є якісь запитання?

— Мені все ясно — заявляє один із аудиторії — тільки я хотів би ще знати, чи Маркс заселений, чи ні...

Три старики сидять на лавці в парку. Мовчання. Лише два з-поміж них час-до-часу сердито спльовують. На це третій: — Прохаю, тільки ніяких політичних розмов, а то покличу поліцію...

Советського громадянина засуджують на 20 років за те, що він назвав міністра освіти дурнем: — 5 років за образу уряду, а 15 років за зраду державної таємниці...

Робітник заявляє в розмові: — Я працюю з більшою радістю для комуністичної партії, ніж для когось іншого.

— Це гарно, і так повинно бути! — хвалить його функціонер. — А яке ваше заняття, товаришу?

— Я копаю гроби...

В Празі викрикує продавець газет: — Москалі висадилися на Місяці! — Радісні голоси з вулиці: — Чи всі?

Як розмовляє розумний польський жид із нерозумним? — Телефонюю із Нью-Йорку до Варшави...

В війську, командант: — Товаришу Кон, ви казали, що в вас немає свояка, який жив би закордоном. А оце виявляється, що ваш брат живе в Ізраелю!

— Так що ж? Мій брат живе дома. Це я живу закордоном...

Хрущов повертається з Відня після зустрічі з президентом Кеннеді. Його тілоохоронник, ген. Захаров, питає: — Чи ви, Микито Сергійовичу, завважили, які дорожчінності мала на собі пані Кеннеді? Це були самі правдиві брильянти!

— Справді? А ну, покажи...

Вже появилася 8-ма книжка

УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ проф. С. Онацького. Книжки 1, 2 і 8 коштують по 2 дол., а всі інші по 1.75 дол., 9 книжка появиться в другій половині 1961 і коштує в передплаті 1.75 дол. Замовлення і гроші слати на адресу видавництва:

VRev. Boris Ariyczuk, Casilla de Correo Cent. 160, Buenos Aires, Argentina,

або в США:

VRev. Iwan Tkaczuk, 132 East 7th St., New York 9, NY, USA.

В Канаді:

Iwan Hayduk, 11904 — 127 St., Edmonton, Alta, Canada.

З книжок і з преси

„А, ВСЕ Ж НЕ МАЄМО ВЕЛИКОГО МИСТЕЦТВА”

Це підзаголовок есею німецького критика Віллі Гаса. Його думки цікаві й актуальні і для нашої духової ситуації.

Література і мистецтво в 19-му столітті знайшли своє місце „критичної і в засаді опозиційної” сили в відношенні до суспільства і держави. Передтеч тієї постави і такого розуміння було багато від часів ренесансу. „Всюди, де індивід самовизначився як мікрокосм і не почувається як об’єкт суспільної ієрархії, як тільки піддаєць володаря, там зараз маємо передтеч нової, аналітичної, психологічної, реалістичної літератури. Її прабатьком напевно є Монтьєн у своїх геніяльних есеях”. Але граничними стовпами можна вважати англійця Дікенса і норвежця Ібсена. „Коротко: велика література й поезія стали критичними і в засаді опозиційними. Критичним щодо соціальних відношень був великий Дікенс. Критичним супроти суспільства був так само великий Ібсен. Поміж ними майже вся духова культура стала опозиційною, вона не хотіла служити існуючому суспільству і його моралі, вона хотіла їх критикувати. Вона дозріла і вважала себе дозрілою; вона хотіла існувати сама для себе, по той бік

кожної існуючої держави. Вона стала критичною, аналітичною і неприступною для держави в спосіб, що збуджував респект”.

20-те століття принесло не поступ, але відступ назад. З одного боку діяв тиск лівих і правих тоталітарних систем типу Сталіна й Гітлера. З другого боку цілком напротівна тенденція так само спинила дальший поступ: — це лібералізм, ніжний, повний розуміння для мистецтва і його шукань, що огорнув ті шукання своєю опікою, і цим зм’ягчив, підмив його опозиційну незалежність. „Все їм (мистцям) дозволене і на все вони собі дозволяють. А все ж не маємо великого мистецтва”. Бо „коли біологічний розвиток дійшов до якогось ступня, організм не може повернутись нижче того ступня, не всихаючи. Це відноситься і до мистецтва і до літератури: їх побудов була критика, аналіза, психологія. І та критика й аналіза неминуче мусіла звертатись і проти авторитетів. Коли не дали їй цього робити вона всохла. Вона всохла в усіх диктаторських державах, лівих і правих.”

В вільних країнах мистецтво зв’язане „незвичайно приязними для нього” урядами й установами. Між ними заіснував „мовчазний і

Речі непроминаючої цінности

ЮРІЙ КЛЕН — Т В О Р И

за редакцією Євгена Маланюка.

Вже вийшли 3-й і 4-й томи.

Klen Foundation, 179 Bathurst St., Toronto 2-B, Ont. Canada.

Томи в полотняній оправі, чорній із золотими написами.

здебільшого доброзичливий догос-
вір". „Сьогодні абстрактні або пів-
абстрактні скульптури ставлять
перед шкільними будинками і на
прилюдних площах, але великого
мистецтва немає... Від часу, коли
почалась у літературі й мистецтві
критика скерована проти „суспіль-
ства", від часів Дікенса й Ібсе-
на, на жаль уже немає ніякої
спільноти між ними і державою.
Мистецтво перейняло функцію
бути критичним і аналітичним.
Відректись її воно вже не може".

Тож „ані під прямою диктату-
рою Сходу, ані під лагідною і,
здається, цілком безболісною, лі-
беральною бюрократією Заходу
не з'являється нічого важного і
великого в мистецтві і театрі".
Так обі крайності 20-го століття
спинили розвиток духа. Літерату-
ра (головно драма) жила ясно-
баченням крайностей святости і
зла в людині, в суспільстві, в лю-
дині і суспільстві, що існують те-

пер у цьому світі. А нині літера-
тура і мистецтво „шукають зла
деінде, святости деінде, не там, де
вони дійсно є. Вони ухиляються
від усіх останніх розправ. Вони
самі не знають, який компроміс
заклучили вони з приятними до
мистецтва ліберальними авторите-
тами... Чого мистецтво всіх родів
потребує від держави, країв і міст
— це гроші; це багато, але і неба-
гато. І чого воно ще потребує, це
тільки незалежності, а не порад
або моральної ініціативи... Тільки
віра в зло і святість дає драматич-
ну силу до критики нашого часу.
Зрештою, зрештою сучасному ми-
стцеві все дозволене: кожна аб-
страктна і абсурдна форма зла і
добра, якщо тільки вона не існує
в дійсності в цьому нашому влас-
ному часі". Тому маємо „виробни-
ків" (faiseurs) замість геніїв, пьє-
си замість драм, порозуміння за-
мість обурення...

Вже появилася

нова книжка

С. ГОРДИНСЬКОГО:

ПОЕТИ ЗАХОДУ

Ця книжка приносить вибір
60 перекладених поезій 24
авторів — римських, італій-
ських, французьких, англій-
ських, німецьких, польських,
між ними шедеври світової
поезії таких поетів як Війон.
Мікельанджельо, Гюго, Бод-
лер, Вергарн, Шекспір (со-
вети), Байрон, Е. А. По, Віт-
мен, Гете, Шіллер, Словаць-
кий і ін.

Люксембурзьке видання в твер-
дій оправі 136 сторінок тек-
сту. — Ціна 3.00 дол. з пе-
ресилкою. — Невеликий
наклад.

Замовляти через наше ви-
давництво.

Вже появилася

**накладом В-ва НА ГОРІ в
Німеччині найновіша збірка
поезій**

ВАДИМА ЛЕСИЧА

КРЕЙДЯНЕ КОЛО

з критичним есеєм Ігоря Ко-
стецького про творчість ав-
тора.

У додатковому розділі збірки
— вибір перекладів з його
поезій — мовами англійсь-
кою, французькою, німець-
кою, польською і російською.
Мистецьке оформлення —
Богдана Доманика.

Книжка має 104 сторінки.
Ціна 2.50 дол. з пересилкою.
Замовляти через наше ви-
давництво.

Думки німецького критика кидать світло і на нашу духову дійсність. Все найбільше, що було створене в новій українській літературі, від Шевченка до Лесі Українки, Франка, Стефаника було протиставленням до сучасного тим письменникам суспільства і його моралі. Великі речі 20-х років на Східній Україні вже самою, прийнятою назвою „Розстріляного Відродження” вказують на ту опозиційність, аналітичність, критичність, що в есею німецького автора перераховані як основи всього неперемінного в модерному літературному і мистецькому житті.

Той розвиток українського духа спинений. Терором, фізичним нищенням у совєтській дійсності. Але він перерваний вже між двома світовими війнами також у вільніших умовах західних земель і еміграції. Перерваний то під тиском тоталітарного націоналізму, який вимагав від мистецтва проказуваного його ідеологами конформізму, і перерваний тиском матеріальної нужди, що іноді штовхала до компромісу-приспосовування то до панівної націоналістичної течії, то до ліберальної суспільної верхівки, що ще

розпоряджала якимись матеріальними можливостями. Література, мистецтво перестали бути аналітичними, критичними, опозиційними супроти власного суспільства. Вони пристосовувались до його настроїв і вимог.

Після війни, на останній еміграції, образ не міняється. Всі більші речі опозиційні до далекого ворога, отже тільки на всі старі і нові лади передають вже утверджені настрої суспільства. Або ті речі експериментально-новаторські, дадеш від довірливої дійсності, від живої української людини, від нашого суспільства. Немає критичної, психологічно-аналітичної постанови до свого власного суспільства наших днів. Навіть сатира, сміх не зважуються доторкнутись „основ” і „підпор” суспільства. Матеріальна підтримка і повна незалежність — це те, що, як каже німецький автор, потрібне для великого мистецтва. У нас ніякої матеріальної підтримки або залежності, куплена округами з панських столів, і втеча від дійсності й її критичної аналізи — це трагічний стан, що давить духа й викривлює його шляхи.

„РОСІЯ” — „АМЕРИКА”

Обі назви беремо в лапки, бо обі вживаються авторами, що уривки їх думок передаємо, в неточному значенні. І Токвіль і Ясперс розуміють під словом „Росія” те, що сьогодні має назву Союзу Соціалістичних Совєтських Республік (СССР), в якій Російська Республіка (РСФСР) є однією з складових частин. Це те, на жаль, часто переплутання, яке шкодить українській визвольній боротьбі. — Так само під „Америкою” оба автори розуміють З’єднані Держави Північної Америки (ЗДА), а не цілий континент.

Холодна війна між цими двома

світовими надпотугами — це головний мотив сучасної історії. Протиставлення між ними значно глибше і воно не вичерпується напруженням між двома політичними і господарськими силовими центрами. Це зустріч і удар двох напротивних культур, побудованих на протилежних основах. Це усвідомив собі славний французький історик, Токвіль, ще в першій половині минулого століття, коли імперія Миколи I-го кинула тівнь на Європу. На це звертали увагу мислителі нашого століття, як Шпенглер, Макс Вебер. Нижче подаємо фрагменти думок Токвіля і фрагменти думок одного з чіль-

них представників сучасної філософії екзистенціалізму, **Карла Ясперса**, з його книжки: **Атомова бомба і будучина людини** — 1958.

Боротьба з природою — боротьба з цивілізацією

А. Токвіль (Alexis Tocqueville), французький історик і теоретик модерної демократії, ще 1835 року передбачив те, що мало здійснитись аж після 2-ої світової війни, на початку другої половини 20-го століття. Подаємо для пригадки нашим читачам ті, сьогодні часто з подивом для інтуїції французького мислителя цитовані, думки.

„На нашій Землі є два великі народи, що виходячи з різних пунктів, все ж ідуть до тої самої цілі, росіяни і англійські американці.

Оба стали великими в темні, і тоді як зори людей були скеровані на інші речі, вони раптово висунулись у перші ряди націй, так що світ майже одночасно довідався про їх постання і про їх великість.

Всі інші народи, здається, вже приблизно досягнули природою визначені їм межі, з обов'язком утвердитись тих межах, але ті два народи знаходяться в процесі росту... Тільки вони легким кроком маршують дорогою, якої межі око покищо ще не бачить.

Американець бореться тільки з перепонами, що їх ставить приро-

да. Росіянин бореться більше з людьми. Перший поборює пустиню і варварство. Другого обвинувачують у тому, що він поборює цивілізацію в її повному вирядженні. Американець осягає свої здобутки передовсім плугом, росіянин, поза своїми нинішніми кордонами, мечем своїх вояків.

Щоб дійти до мети, американець спирається на особистий інтерес і дозволяє силі й розумові окремих людей діяти, не намагаючись керувати ними. Росіянин, навпаки, скупчує в своєму автократії, що його згідно з своїм характером він звеличує в пошані, всю потугу держави. Американець діє передовсім при допомозі свободи, росіянин при допомозі рабства.

Оба виходять з різних пунктів, і їхні шляхи різні; а все ж, здається, кожному з них судилось, згідно з якимсь тасмним наміром Провидіння, тримати в своїй опіці половину Землі”.

Дух Джінгісхана

„Росія й Америка це сьогодні безперечно дві єдині великі потуги. Наслідком такої світової ситуації є те, що хоча сьогодні, як і завжди, держави найперше думають про себе і хоча події народжуються з своїх льокальних причин, то потім усе рішається залежно від того, яке відношення мають ті події до Росії й Америки.

Заклик до живих

СПРАВИ ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

Нам приємно повідомити наших Вш Читачів, що в **Чикаго** створився перший **Ініціативний Комітет** для організації Публіцистично-наукового Інституту.

Масмо надію, що в наступному числі зможемо вже поінформувати про перші почини того комітету і масмо надію, що інші осередки підуть за прикладом **Чикаго**.

У гру входять ті дві потуги, одну виграють проти одної. Все дістас інший вигляд залежно від того, як Росія й Америка дозводять розвиватись тим подіям, як вони встравають, як вони ріцають.

При такій перевазі потуги тих двох великих — стан світу робиться парадоксальним. Обі ті потуги з найбільшою тривогою вважають, щоб не потрапити в війну одне з одним. На словах вони зважуються на все, в промовах, що приносять, що заповідають протинній стороні тотальний загин. Але вони спиняються, де грозить небезпека воєнного удару. Вони стають обережними, коли зближається та межа (так Америка під час насильства Росії над Угорщиною). Бо обі ті потуги несуть відповідальність за можливе знищення людства. Їх рішення сягають в інші димензії, ніж рішення всіх малих, що воюють одне з одним.

В протиставленні цих двох нині найбільших організацій потуги лежить можливість раптового вибуху і разом із цим рішення про життя людства... В листопаді 1956 року під час гостини для Гомулки Хрущов крикнув до західних дипломатів: „Ви не терпите нас... а ми вас угромимо". На яву вийшло щось зрештою укрите. В ляпсусі особистого подразнення тоді, коли

саме Булганін кинув Лондонові і Парижеві погрозу атомовими бомбами, можна було відчуті: тут говорив не марксизм, не державна рація і не соціальна релігія, не розмашистість російського народу, але здається — щось стихійне, що в Росії під монгольським пануванням утвердилось в якійсь частині людей: азійська ненависть, свідомість того, що мене зневажають. Та ненависть тепер знає, що вона розпоряджає власною організованою силою надпотуги, якщо ще не над цілим світом, то все ж над усіма людьми західної культури, які виступали в російському засягові, в Угорщині або і в самій Росії, і розпоряджає надпотугою над усією Європою, якщо її не охоронятиме Америка. В тому моменті та ненависть вибухнула безоглядно. Здавалось, що це говорить не дух Івана Грозного, не дух Леніна, але дух Джінгісхана, отже готовість до підбою народів без уваги на засоби, навіть за ціну повного їх викорінення і руїни їхнього краю. Така воля брутальної сили радше зробить пустинню довкола себе, ніж мала б терпіти рядом із собою чись власне, незалежне життя".

(К. Ясперс, із вище названої книжки).

„РЕВОЛЮЦІЙНА ВІЙНА"

Наші революційні часи внесли революцію і в війну, в її підготову й її ведення, навіть у саме поняття війни. Клясичне вчення про війну німецького теоретика, Клявзевица, сьогодні не вистачає. Воно аналізує тільки те, що тепер називають „гарячою війною", тоді як воно залишає без уваги всі інші роди війни, особливо розроблені в теорії Леніна і застосовувані в усіх нинішніх конфліктах.

Аж тепер західні держави зрозуміли ту революцію, не тільки технічних, воєнних засобів, але

революцію в розумінні війни, способах її ведення, і аж тепер починають шукати подібно революційних способів оборони. Про це інформує швейцарський військовий теоретик, полковник Макс Вайбель, в статті „Революційна війна".

Згідно з теорією Леніна комуністична партія знаходиться в стані перманентної війни з усіма некомуністичними державами. А це вже тільки питання доцільності, чи в цій війні вживає вона мілітарних засобів розправи, чи ося-

гас ціль невійськовими методами. Революційна війна — за Леніним — має такі ступні: 1) інфільтрація, 2) розклад при допомозі шпіонажі й саботажів, 3) громадянська або визвольна війна (партизанка), 4) мілітарна війна в класичному розумінні, 5) захоплення влади комунізмом.

Таким чином початок війни повинен бути невидним, а воєнні дії це тільки закінчення агресії, яка здавна триває. Найкраще, коли того закінчення взагалі не треба, себто коли сама громадянська війна вистає. „Гаряча війна” це доповнення всіх попередніх ступнів у випадку, коли вони не вистачають для захоплення влади. Таке доповнення виявилось кінечним напр. в Кореї, і коли б не спротив ЗДА, там мілітарна війна закінчила б довгий процес інфільтрації й саботажів остаточною перемогою комунізму.

Захід довго жив тільки поняттям класичного вчення Клявзевица і аж останніми часами під впливом подій почав розуміти те явище, що сьогодні дістало назву „революційної війни” або тихішу „неконвенціональної війни” (un-conventional warfare).

Разом із тим зрозумінням Захід почав і відповідну підготову. В усіх більших західних державах створено „неконвенціональні” військові частини для неконвенціональної, революційної війни. Має їх Англія, має вже й Німеччина. Особливу увагу на ці нові методи звернула військова політика адміністрації президента Кеннеді. Одному з досвідчених у таких речах генералові, Флітові, який у Греції мав нагоду познайомитися з методами комуністичної інфільтрації й партизанки, віддано керівництво приготувань до неконвенціональної війни. Американські „Special Forces” мають розбудований центр вишколу в Північній Кароліні. Завдання ти х, „спеціальних сил” двоєке: вони вчаться побо-

рювати ворожих партизанів, і — що важне — вчаться творити партизанські відділи з місцевого населення в чужих краях. Перевага комунізму в тому, що він має в комуністичних партіях свої „політичні” точки опору в усіх краях. Американці зрозуміли, що для революційної війни одних тільки військових баз мало. Тож „спеціальні сили” школяться в тому, як зробити місцеве населення різних країв відпорним до комуністичної пропаганди, отже як приготувати його психологічно і збройно до протиставлення комунізмові. До „спеціальних сил” рекрутують передовсім людей, які виростили в краях, в яких будуть діяти. Це нечисленна військова еліта, яка в революційній війні може мати рішальне значення. Американці переконані, що досвід в Бурмі і на Філіпінах вже виправдав ті сили, і що саме завдяки тим новим методам події в Південному В'єтнамі не розвиваються так, як то було в Ляосі...

ДУМКИ І ДОТЕПИ

Паризький жарт

Зустрічаються два французькі генерали. Один генерал питає: — Що думаєте про де-Голя?

Другий генерал: — Те саме, що Ви.

Перший: — В такому випадку я змушений вас арештувати...

Давніше добра совість була наслідком добрих діл. Сьогодні спокійна совість є продуктом пілюлю щастя.

J. Steinbeck.
ам. письмен.

Альянс — це подружжя, в якому більше заздрості ніж любови.

Georges Leblanc.
фр. публіцист

ЧОМУ?

● ...Клочко, Середа, і оце знову Голуб: українські вчені користають із можливостей, щоб зробити скок у свободу. Вони заявляють, що вони українці, і вони заявляють, що шукають у світі свободи, яку здавила в Україні московсько - комуністична окупація. Це скарга України перед світом! Чому світ глухий на неї? Чому він старається заглушити її, називаючи тих людей то російськими, то советськими науковцями? Невже сама українська назва немила чи невідгідна? Розпука бере, коли думаєш про цю не то байду-жість, але навіть, здається, ворожість світу до нас.

Відповідь: Сказати, що розуміємо Ваш жал, цього було б мало. Разом із Вами відчуваємо обурення нехиттю до нас, свідомим замовчуванням і навіть перекручуванням правди про Україну. В іншому місці, в цьому числі журналу, знайдете спробу розкриття закорінених комплексів, що не дають світові розуміти боротьбу України за державну свободу. І там же знайдете висновок: не заклинаннями і не викликаннями, але впертою і розумною працею над усуненням тих перепон можемо побороти таку поставу світу до наших змагань. Затиснути зуби і лупати скалу невіжества, байдужості і часто явної ворожості. Це сдино-потрібна і мужня відповідь.

● ...Говорю з людьми і вони хвалять журнал. Але всі питають, чому так рідко виходить. Було б бажаним і було б великою радістю, коли б „Листи” виходили кожного тижня, чи бодай двічі в місяць. Чи це тільки мрія?

Відповідь: Ви пам'ятаєте, Дорогий Приятелю, як то колись у рідному селі, проходячи попри селянина, що в поті чола орав ниву, Ви вітали його, а він відповідав: — Дякую за добре слово, най Бог помагає і вам... Нам пригадався

той образ, коли ми читали Вашого листа, якого уривок оце помістили вгорі. Дякуємо за добрі слова, і нам жал, що не можемо відповісти готовими обіцянками. Питаєте: чому? Ви не уявляєте, що це значить у наших духово зубожілих умовах видавати орган незалежний від фондів, союзів, партій. Оце добігає десять років і ми ледве з летючки дійшли до двомісячника з подобою журналу. Це десять років оранки, тяжкої оранки, десять років боротьби за існування. А жнивом-заплатою є тільки час-до-часу оте добре слово, як Ваше... Зрештою не будемо нарікати, ми свідомі, що незалежність звичайно окуплюється вбогістю...

Але життя без золотої мрії нудне й нецікаве. І ми також мріємо про дальший ріст журналу, але... тут уже відклик до Вашого розуміння й підтримки наших мрій іншими приятелями. Нам іноді закидають, що журнал не легкий до читання. Та нам не хотілося б знижувати його рівень і робити його розводнено-популярним. Тож на масовість рахувати не можемо. Людей, що хочуть думати, мало, а з-поміж них таких, що готові активно допомогти, ще менше. Та все ж кількасот нових передплатників дозволило б нам зробити новий крок вперед. Коли б у кожному більшому осередку знайшовся гурток, кількоро людей, що поставилися б про поширення кола передплатників, наша спільна мрія стала б дійсністю.

Ви поставили нам питання; ми ставимо його Вам: чи є в Вашому місті такий гурток? Чи можете дати йому почин? За добрі слова щиро дякуємо, і відповівши, чекатимемо Вашої доброзичливої відповіді...

● Дуже добре розумію Ваші заклики до живих у справі створення Публіцистично-наукового

Інституту... Але прохаю вставитись у положення нас, звичайних людей, що тяжкою працею здобуваємо прожиток. З усіх сторін чуємо такі заклики і всі вимагають жертв, і всі підкреслюють велике значення організацій, установ, задумів, на які ті жертви мали б іти. У мене на столі заклики з парохії, від УНРади, УККА, партійної організації, якогось визвольного фонду, мого професійного товариства, клубу, пресового фонду „Свободи“, фонду наглої потреби, фонду „Веселки“, фонду пам'ятника Шевченка. Не говорю вже про нормальні колекти, асекураційні рати, передплати і т. п. Скажіть, як дати раду? Дати всім — це роздробити малу суму, яку можу жертвувати, до того, що ніхто нічого не матиме, зрештою просто соромно так мало давати... Тепер завелось ще прикріше: збірщики ходять по хатах і — хто прийде скоріше — захопить більше...

Тому розумійте, коли на Ваш „заклик до живих“ не всі зараз озиваються. Ми не мертві, але ми такі навантажені, що дихнути тяжко. Колись УККА висував думку, щоб платити тільки йому, а він уже розділятиме гроші на потрібні речі. Ще давніше, в Краю, посвідка по жертви на „Рідну Школу“ визволяла людину. Чому не знайти якогось виходу?

Відповідь: Вчуваємось у Ваше положення і вже сам перелік рук виставлених задля подачки пригноблює. Але не упрощуймо, Приятелю, справи. Ні УККА, ні ніяка інша організація не може перейняти монополію на збірку жертв і не поділить їх так, щоб усі були вдоволені. Ваше горе, і горе нас усіх, у тому, що не маємо відваги отверто рішати і вибирати. Наша рада: згори призначіть суму, яку в рік хочете і можете віддати на різні цілі. З-поміж усіх виберіть дві-три, а то одну. Подумайте, оцініть їх і дайте на цілі, які вважаєте важними, корисними і такими,

що справді потребують допомоги громадянства. Майте відвагу відмовляти тим, що на Вашу думку менше заслуговують на Вашу поміч.

● ...Дехто з наших людей, відвідавши цього року Україну, хвалить те, що бачив. Чи це найвність? Як пояснити?

Відповідь: Був праведник на світі, а коли помер, його впустили до неба та ще сказали на вступі: — За те, що ти був такий чесний, можеш висловити якесь додаткове бажання і воно буде сповнене. Праведник подумав і забажав подивитись, як виглядає пекло. На порозі пекла дали йому проводаря. Праведник знайшовся в розкішній залі: заставлені столи, музика, красуні танцюють... Повернувшись до неба, затужив і спитав, чи не міг би піти назад до пекла. — Добре — сказали йому, — але пам'ятай, що повороту звідтіля немає. — Та в ушах спокушеного все ще звучала музика і його очі ще бачили веселий танок дівчат. І він — рішився... Коли ж знову відчинились перед ним пекельні ворота, він попав у темінь переповнену плачем мучених душ. — Це ж не те місце, де я був — злякано каже він проводареві. А цей поясняє: — Чого дивуєшся? Тоді ти був туристом, тепер ти мешканець...

При підборі приятелів можна дозволити собі на великодушність. Але ворогів треба підбирати з найбільшою обережністю.

W. Somerset-Maucham,
англ. письм.

Якщо холодна війна скінчиться, а світ не вилетить у повітря, тоді за двадцять років СССР буде демократією, а Америка — соціальною державою.

Бен - Гуріон, прем'єр Ізраїлю

З НАГОДИ ПОЯВИ СОТОГО ЧИСЛА „ЛИСТІВ ДО ПРИЯТЕЛІВ” ВІД ПРИЯТЕЛІВ ІЗ БОФАЛО И ОКОЛИЦІ

До Вповажаного Пана
Д-ра М. Шлемкевича.

З нагоди появи сотого числа „Листів до Приятелів”, пересилаємо Вам, Дорогий Пане Докторе, та усім співробітникам, щирий привіт і сердечні гратуляції.

Від березня 1953, коли появилася перше вісімсторінкове число „Листів до Приятелів” до теперішнього сотого — 64 сторінкового журналу це вже довгий шлях, повний турбот, наполегливої і безкорисної праці та послідовності.

Ми свідомі, що ідеї і думки, які були і залишились провідними в „Листах до Приятелів” внесли багато свіжого подиху в наш спосіб думання. Відважні Ваші думки давали побуд до здорового відчуття дійсності.

І тому, Дорогий Пане Докторе, щиро бажаємо Вам і Вашим співробітникам світлого успіху в дальшій Вашій праці, бажаємо Вам здійснення Вашої і нашої мрії, щоб „Листи до Приятелів” вирости на 150-сторінкову книжку та знайшли тисячі читачів та прихильників.

Разом з цими побажаннями пересилаємо збіркову листу з датками на пресовий фонд „Листів до Приятелів” та одночасно кличемо всіх меценатів, читачів і приятелів відзначити це соте число, усім нам дорогих ЛИСТІВ, додатковим даром.

Зі щирим привітом і пошаною до Вас

Ваші приятелі

З нагоди появи сотого числа на пресовий фонд зложили:

Вшан. ПП: — Д-р С. Дорошак, Ю. Коритко, інж. М. Корчинський, Л. Ломиш, Д-р Т. Парфанович, Д-р Богданна Салабан — по 10.00 дол. Ол. Григорій, І. Коритко, о. Б. Остапович, Д-р І. Пасічняк, М. Рицар, М. Салдит, М. Самотовка, Д-р Е. Стецьків — по 5.00 дол. — Мгр. І. Дзюба, В. Макух, Ол. Матух, Ст. Шипилявий, М. Чорнокопінський — по 3.00 дол. — Ю. Лаврівський — 2.00 дол. — Проф. С. Левицький, Ганна Самутин, Проф. Залеський — по 1.00 дол. — **Разом 120.00 дол.**

ПОДЯКА

В імені редакції і видавництва щиро дякую за зворушливі слова привіту і бажань. Вони це найкраща нагорода за — на жаль — завжди ще часті хвилини непевностей і недостатків, що з ними доводиться боротись нашому журналові. Дякую Всім Приятелькам і Приятелям, що зложились на поважний дар для пресового фонду „Листів”. — Окремо дякую ще Дорогим П. П. Левові Ломышев і Юрієві Кориткові, за ініціативу і переведення задуму.

М. Шлемкевич

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Наукові видання

Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Том 172. Збірник Філологічної Секції ч. 28 на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького. У виданні НТШ в ЗДА: Книжка 6.

Автори: Омелян Цісик, д-р Лука Луців, д-р Кость Кисілевський, д-р І. Новосівський, Степан Смаль-Стоцький.

Нью-Йорк 1960, стор. 84+14.

Studies on the Soviet Union.
New Series. Vol. I. Number 1.
Political and Ideological Problems.
Economic Problems. Literature
and Science. Book Reviews.

Institute for the Study of the
USSR. Muenchen 1961. pag. 152.

Prologue. Problems of Independence and Unity of Nations.

Автори: д-р В. Галайчук, Л. Шанковський, д-р В. Маркусь,
Prof. J. S. Rousek, K. Lottich, J. Britton, P. Рахманний.

Редакційна колегія під проводом Л. Шанковського.

Видання „Прологу”, Нью-Йорк, весна—літо 1961. Сторінок 152.

ПОПРАВКИ

В попередньому (101-102) числі нашого журналу трапились помилки, які прохаємо виправити!

— В „Іншій версії Пер Гінта” Вадима Лесича, ст. 8, в другому рядку другої строфи надруковано: „оставте нав в спокої”, має бути „оставте нас у спокої”.

— В „Листах до старого приятеля”, автор Іван Лисяк-Рудницький, на ст. 24, в 11 рядку згорі надруковано „перестерігаємо мене”, має бути „перестерігає мене”.

— В статті „Суспільна дійсність і міт безкласового суспільства”, автор Ігор В. Зелик, на ст. 33 в другому розділі першої колонки пропущено речення. В 12 рядку знизу після слів „неозначене майбутнє” повинно стояти: „І саме те, що Маркс перший так ясно бачив — а в багатьох випадках навіть передбачував важливість класових явищ та їх вплив на всі інші аспекти суспільства, робить його чи не батьком науки про стратифікацію”.

Читачу! Чи Ви вже заплатили за журнал? Прохаємо, не чекайте нових пригадок! Присилайте належність негайно.

Умови передплати

на рік 5.00 дол.
на півріччя 2.75 дол.
окреме число 0.50 дол.

Адреса „Листів до Приятелів”

— Letters to Friends.

P. O. Box 428 Newark 1, N. J., USA

Адреси для Австралії:

Dr. V. Bilynskyj. 43 Mathoura Rd.
Toorak SE. 2 Victoria, Australia.

Mr. I. Hrynewych, Lot 85 Springfield
Ave, Blacktown N. S. W. Australia.

Mr. T. Pasieczynskyj, 60 Hughes St.,
Mile End. South Australia.

В-во „БЛЮЧ”

З а р е д а к ц і ю : М. Шлемкевич

За в-во: Д. Кузик, Л. Ломіш, О. Олесницький. Ом.. Тарнавський

Ціна 1.00 дол. (Подвійне число)

LETTERS TO FRIENDS
P. O. Box 428
Newark 1, N. J.